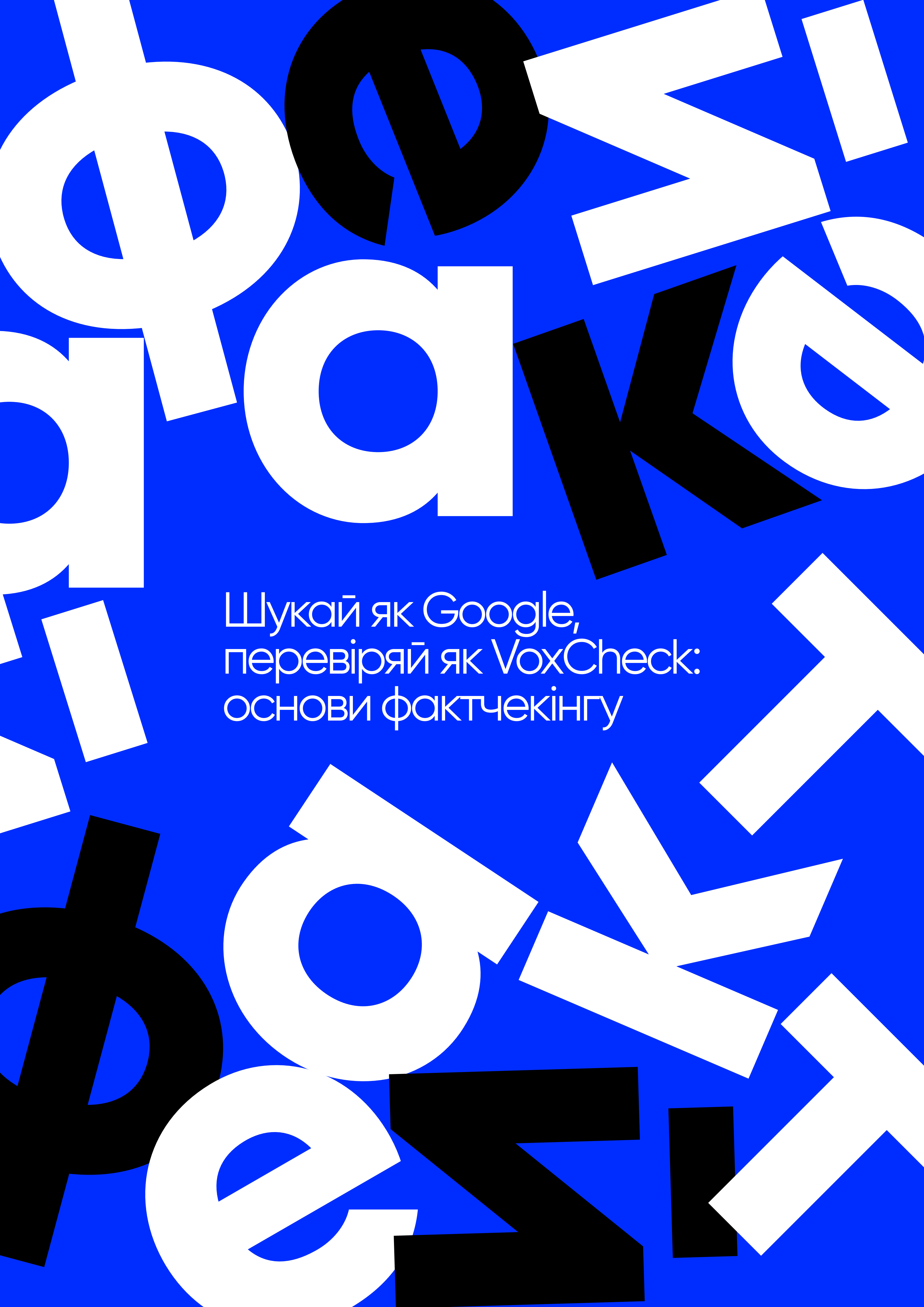

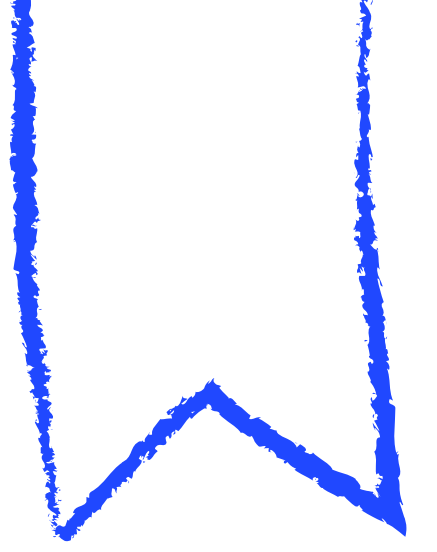

Шукай як Google,
перевіряй як VoxCheck:
основи фактчекінгу

Google News Initiative

X

VOX CHECK

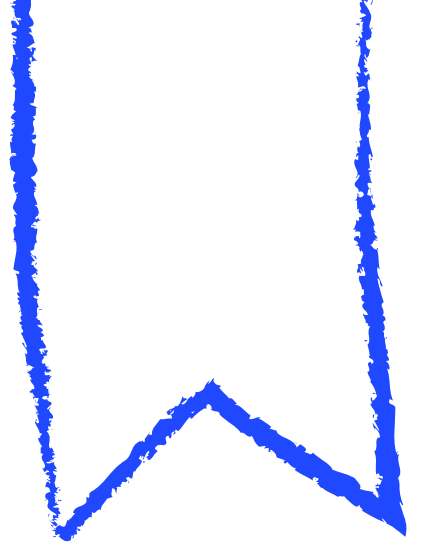
За останні роки кількість дезінформації у світі невпинно зростає. У своєму щорічному звіті Всесвітній економічний форум називає дезінформацію головним ризиком для суспільства на наступні два роки. Зокрема через вибори 2024 року, які пройдуть у 40 країнах світу та охоплять 41% загального населення.

Водночас під час виборів збільшиться кількість дезінформації, яка може суттєво вплинути на виборців, схилити їх до заворушень та протестів проти чинної влади. Виклик боротьби з дезінформацією стосується не лише війни росії проти України, а є більш глобальним та загрожує іншим державам, у які втручається росія, поширюючи неправдиві повідомлення. Так, Франція, Польща та Німеччина вже звинуватили росію у поширенні пропаганди, яка підриває легітимність урядів цих країн.

Щодня перед фактчекерами постають все нові виклики у спробі боротьби за правду, яку намагаються приховати уряди тих чи інших країн. Лише з лютого по жовтень 2023 року VoxCheck виявив 8 296 кейсів кремлівської пропаганди у медіа шести країн Євросоюзу. Робота фактчекерів відіграє одну з найважливіших ролей під час виборів, адже виборці мають приймати рішення віддавати свої голоси на основі правдивої інформації, а не популістичних обіцянок та агітаційних рекламах. Окремі дослідження також підтверджують, що фактчекінг — дієвий інструмент для зменшення хибних переконань, а також для заохочення політиків не поширювати дезінформацію.

Робота фактчекерів важлива і на локальному рівні, щоб протидіяти кремлівським дезінформаційним кампаніям, як-от, спростовувати фейкові заяви про початок так званих епідемій. Тож наведений нижче матеріал описує основні тактики поширення кремлівської дезінформації та викладає практичні рекомендації, як перевірити інформацію з відкритих джерел, аби надати мешканцям свого регіону виключно правдиву інформацію та підвищити їхню медіаграмотність.

VOXCHECK TA GOOGLE NEWS INITIATIVE

VoxCheck

VoxCheck — це український фактчекінговий проєкт. Із 2018 року VoxCheck є підписантом Кодексу етики Міжнародної Мережі Фактчекерів Інституту Пойнтера (IFCN) — найбільшої професійної спільноти фактчекерів у світі. А також членом фактчекінгової програми Meta, у рамках якої ми спростовуємо та маркуємо неправдивий контент, який поширюють користувачі Facebook та Instagram.

Як працює VoxCheck?

В основі — методика «натисни та перевір. Усе прозоро, кожен може перевірити нашу аргументацію та джерела. Якість перевірок забезпечує редакційна колегія проєкту. Кожну публікацію мають схвалити два члени редколегії.

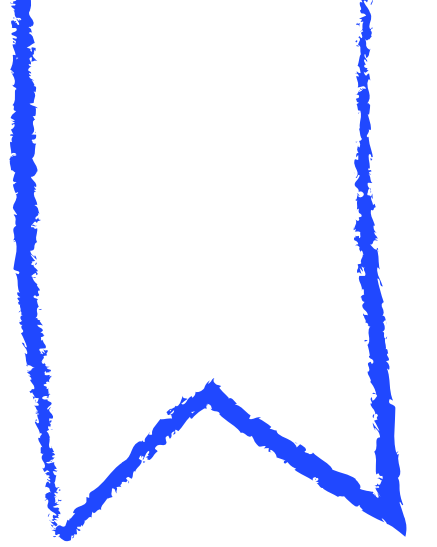
Серед найважливіших досліджень VoxCheck — Propaganda Diary (аналіз російської дезінформації в медіа шести європейських країн) та дослідження дезінформації в російських та проросійських Телеграм-каналах.

Саме ці дві комплексні роботи VoxCheck допоможуть вам краще зрозуміти, як росія поширює дезінформацію та які наративи використовує.

Google News Initiative

Google News Initiative — глобальна програма Google. Її місія — допомогти побудувати найкращі ЗМІ майбутнього. Google News Initiative працює з редакціями та журналістами, щоб боротись з дезінформацією, ділитись ресурсами та створювати інноваційну та різноманітну екосистему. Більше про програму та можливості шукайте за посиланням.

ПРИНЦИПИ IFCN ТА EFCSN

IFCN — це мережа, заснована у 2015 році Інститутом Пойнтера, що об'єднує понад 100 фактчекінгових організацій.

EFCSN — це асоціація європейських фактчерів, заснована у 2022 році. Членами асоціації є майже 40 організацій, що займаються перевіркою фактів.

Членство в IFCN та EFCSN означає суворе зобов'язання організації надавати точну інформацію етично та прозоро, без упередженості та заангажованості.

Існують кодекс етики IFCN та EFCSN. Це комплекси стандартів, яким мають відповідати незалежні фактчекінгові організації. Вони розроблені для того, щоб організації, котрі займаються перевіркою фактів, дотримувались найвищих стандартів методології, етики та прозорості.

Підписантами IFCN можуть бути організації з усього світу, натомість кодекс EFCSN поширюється на фактчекерів із країн, що є членами Ради Європи та Косово, Білорусі чи Росії. Аби стати підписантом, організація має відповідати широкому переліку критеріїв, серед яких неупередженість, відсутність зв'язків з політичними партіями, обов'язкове указання джерел, відкриту інформацію про джерела фінансування і редакційну політику та ін.

IFCN

У березні 2018 року VoxCheck підписав Кодекс етики IFCN. Це означає, що VoxCheck дотримується таких принципів:

Принципи незалежності та об'єктивності

Ми перевіряємо твердження з використанням одного й того стандарту для всіх матеріалів. Ми не концентруємося на перевірці фактів лише однієї сторони. Ми перевіряємо за одним й тим самим методом і робимо висновки лише на основі фактів. Ми не відстоюємо чийсь політичну позицію щодо питань, які ми перевіряємо.

Принцип прозорості джерел

Ми хочемо, щоб наші читачі могли самостійно перевірити наші висновки. Тому ми надаємо всі джерела для перевірки достатньо детально, щоб читачі могли відтворити нашу роботу, за винятком випадків, коли особиста безпека джерела може бути скомпрометована. У таких випадках ми надаємо максимально докладну інформацію.

Принцип прозорості методології

Ми пояснюємо методологію, яку ми використовуємо для вибору, дослідження, написання, редагування, опублікування перевірок та виправлення фактів. Ми заохочуємо наших читачів надсилати нам заяви на перевірку фактів і ми є прозорими щодо того, чому і як ми перевіряємо факти.

Принцип прозорості фінансування та організації

Ми прозорі щодо наших джерел фінансування. Якщо ми приймаємо кошти від інших організацій, ми гарантуємо, що спонсори не впливають на висновки фактчеку. Ми деталізуємо професійний досвід всіх ключових фігур у нашій організації та пояснюємо нашу організаційну структуру та правовий статус. Ми чітко вказуємо для читачів, як можна зв'язатися з нами.

Принцип прозорого та відкритого визнання помилок

Ми розкриваємо нашу політику щодо виправлень та уважно дотримуємося її. Ми чітко та прозоро виправляємо факти у наших перевірках відповідно до нашої політики виправлень та робимо це так, щоб читачі побачили виправлену версію.

EFCSN

Кодекс EFCSN складається з наступних розділів:

Методологія

Члени EFCSN повинні зосереджуватися на темах, що представляють суспільний інтерес, і дотримуватися чіткої та прозорої методології, яка пояснює, чому та як певні проблеми вибираються та досліджуються. Щоб забезпечити найвищий рівень точності, висновки мають бути підтверджені та перехресно перевірені, представлені чітко і доступно.

Етичні стандарти

Організації мають бути позапартійними та неупередженими, вживати заходів щодо конфіденційності та безпеки, виправляти помилки у матеріалах з обов'язковою приміткою про те, що публікацію відредаговано.

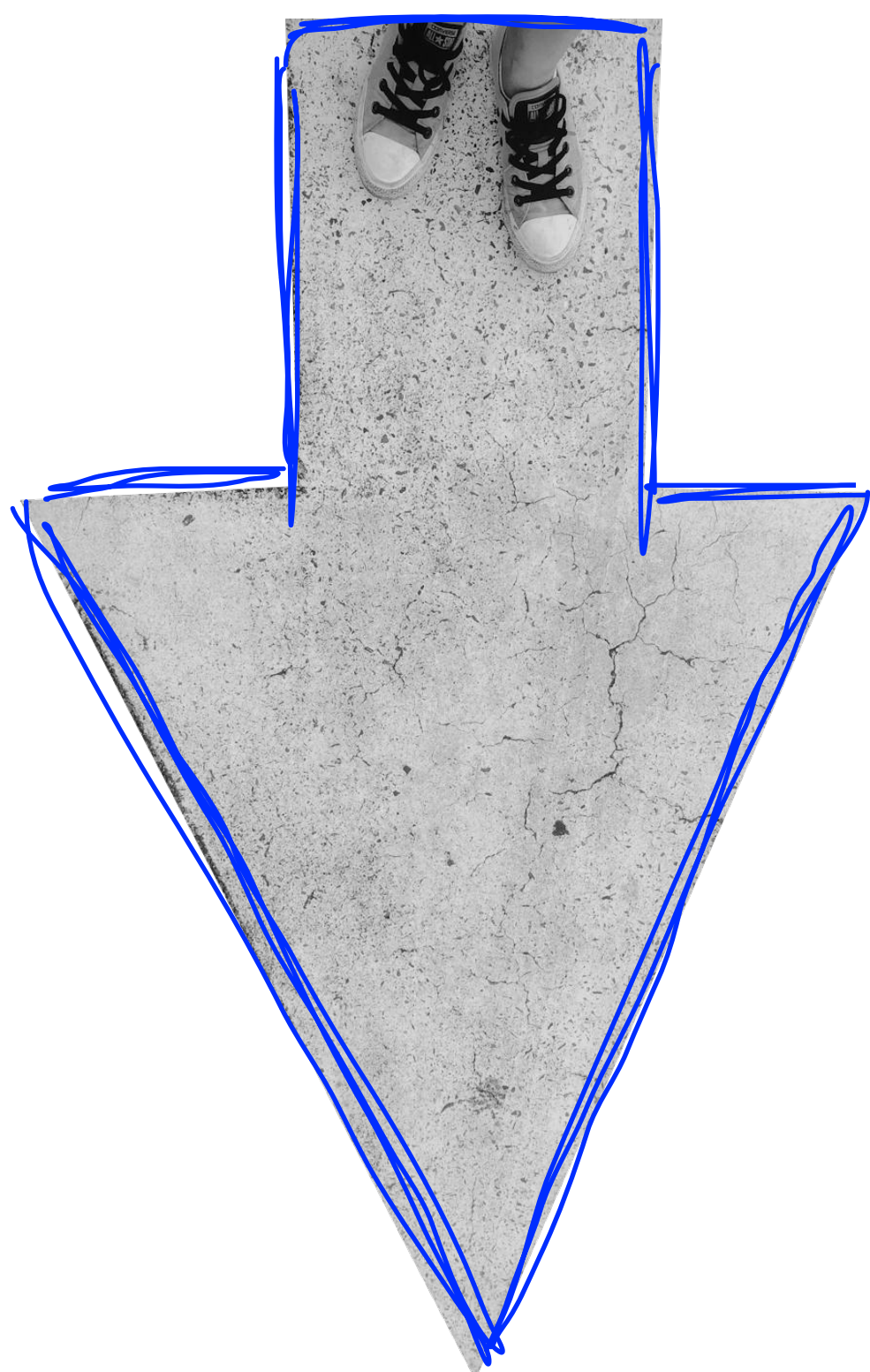
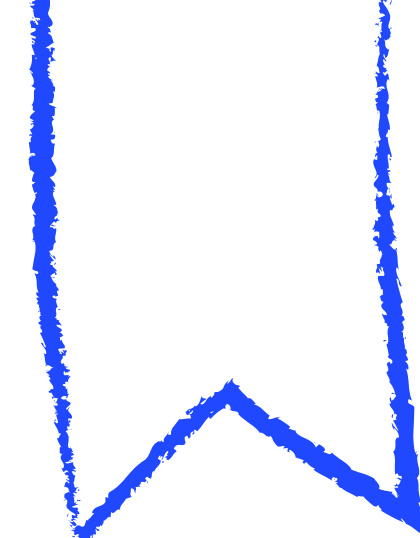
Прозорість

Організації повинні бути прозорими щодо своєї організаційної структури, фінансування, партнерства та угод, а також розкривати інформацію про право власності, правовий статус і управління своїми організаціями. Крім того, вони повинні пояснити професійну освіту всіх ключових співробітників.

Підписанти Кодексу IFCN
Кодекс принципів EFCSN

ТАКТИКИ РОСІЙСЬКОЇ ПРОПАГАНДИ

Переведення стрілок

Переведення стрілок з проблеми, яку обговорюють, на образ самого опонента, наголошення на наявності у нього такої кількості проблем, які не дають йому морального права вступати в дискусію з іншими.

Приклад: На запитання про ракетні удари по житлових кварталах українських міст, пропагандисти згадують про вторгнення США в Ірак у 2003 році, про бомбардування НАТО Югославії в 1999 році.

Підміна аргументів

Аргументи опонентів замінюють слабкішими та обговорюють саме їх, а не первинну аргументацію.

Приклад: До Верховної Ради України внесли законопроект про декриміналізацію порнографії в Україні. Російська пропаганда почала поширювати фейки, що Україна стане "порностолицею" світу, а в українських ВНЗ нібито створюють цілі навчальні курси зі зйомки порно. Також на розгляді українського парламенту законопроект про легалізацію медичного канабісу для реабілітації людей, травмованих війною. Російська пропаганда почала поширювати фейки, що цей крок призведе до зростання наркоторгівлі, а сама Україна перетвориться на "другий Афганістан".

Вбудована інтерпретація

Пропаганда подає повідомлення і одразу вбудовує потрібну інтерпретацію. Цим пропагандисти відсікають можливість у людини сформувати особисту точку зору щодо події, натомість нав'язуючи потрібну їм інтерпретацію.

Приклад: Після підриву Кримського мосту російські пропагандисти писали, що відбувся вибух, але це вибухнула цистерна з паливом.

Підвищення ставок

Спершу пропаганда ставить вимогу, яку інша сторона погодиться виконати. Якщо так і відбулося, далі пропагандисти ставлять нову вимогу, більш важливу для себе і щодо виконання якої інша сторона може вагатися, проте під тиском може виконати. Далі вимоги збільшуються як снігова куля, коли пропагандисти збільшують апетит і можуть вимагати щось, що інша сторона не виконала б, але оскільки за плечима низка поступок, то інша сторона задовольняє все нові та нові вимоги.

Приклад: Цю тактику використовували нацисти, коли були при владі в Німеччині. Спершу Гітлер увів війська в Рейнську область, яка за Версальським договором була демілітаризованою. Потім Третій Рейх анексував Австрію, із чим міжнародна спільнота змирилася, пояснюючи це тим, що аншлюс підтримали як в Австрії, так і в Німеччині..

Після цього німці окупували Судетську область в рамках Мюнхенського договору, яка належала Чехословаччині, потім німці окупували вже всю Чехословаччину і так далі. І кожного разу апетити агресора зростали та кожного разу світова спільнота йшла на поступки, адже територіальні претензії Гітлера зростали поступово.

Не все так однозначно

Подавати протилежні версії якоїсь події, які взаємно виключають одна одну. Мета — посіяти у свідомості аудиторії хаос, заплутати настільки, щоб він не мала бажання розбиратися, де тут правда, а де брехня. Ба більше, людина в такому стані зазвичай займає позицію "не все так однозначно". Після такого розминання свідомості людини десятками версій і фейкових фактів свідомість людини стає дуже піддатливою, ніби пластилін, і тоді вона стає дуже сприйнятливою до нових пропагандистських вкидів, оскільки не буде перевіряти інформацію на правдивість.

Приклад: Плутанина російської пропаганди після збиття російськими військовими рейсу МН17 над Донбасом у 2014 році. Фейкороби писали про українську ракету ППО, український винищувач, диспетчера Карлоса, диспетчерку Анну Петренко, що літак перевозив трупи, що цілилися в літак путіна тощо.

Невідворотна перемога

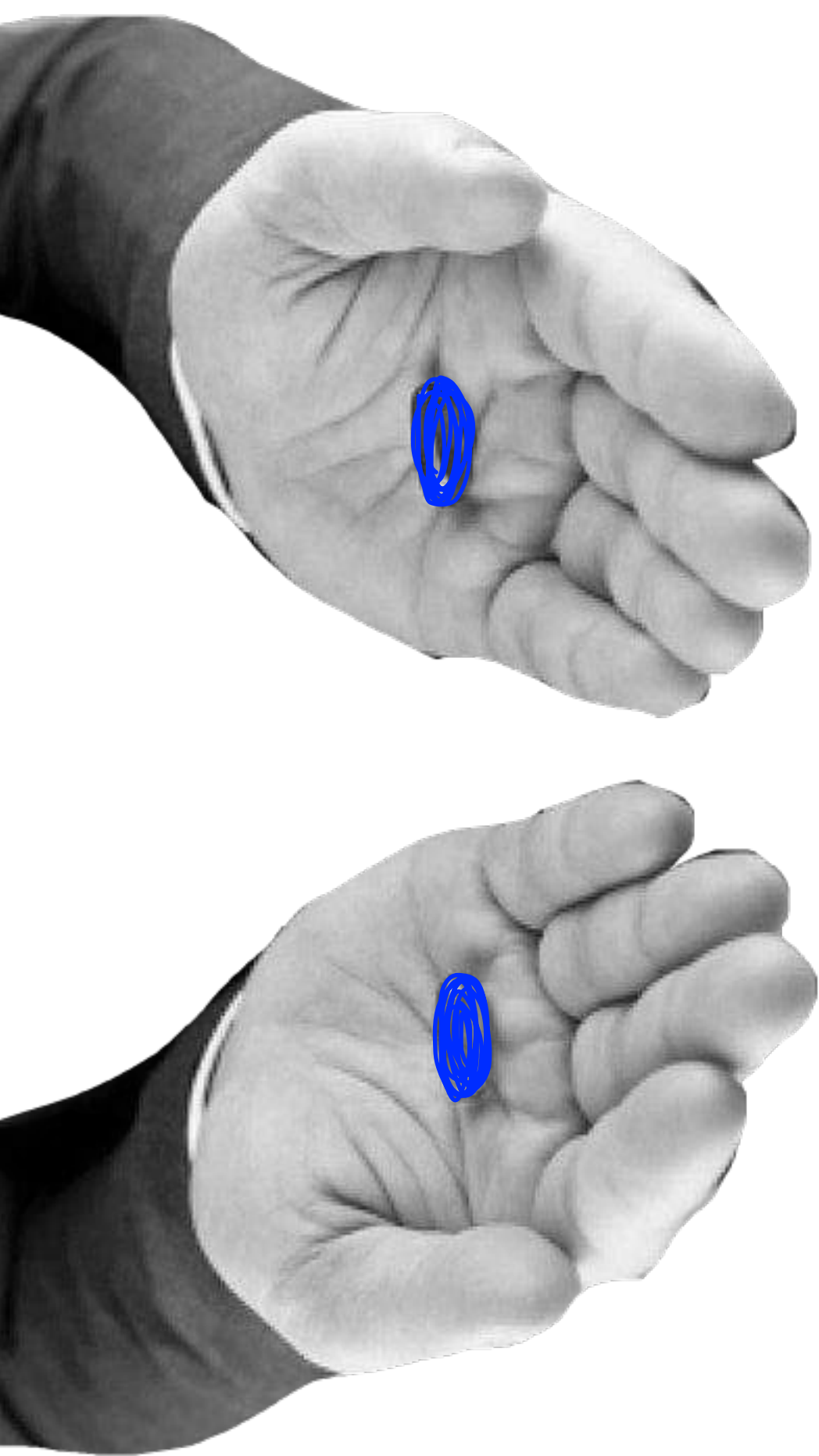
Ми обов'язково переможемо. Не сьогодні, то завтра. Не завтра, то післязавтра. Не післязавтра, то після післязавтра і так далі.

Приклад: На початку повномасштабного вторгнення російська пропаганда хизувалася, що візьме Київ на три дні. Коли це не вдалося, фейкороби почали говорити, що Україна програє війну на виснаження. Коли цей наратив не спрацював, вони почали поширювати наратив, що союзники скоро втомляться від підтримки України та почнуть займатися власними проблемами. Коли цей наратив також не дав повного результату, пропагандисти почали поширювати наратив, що підтримка Ізраїлю після терористичної атаки ХАМАСу для західного світу набагато важливішим, ніж Україна.

Вибір без вибору

Пропагандисти представляють аудиторії на вибір два варіанти. Один із них — зробити так, як того вимагає пропаганда. Інший варіант передбачає максимально негативні наслідки для людини. Таким чином людині ніби дають право вибору, проте насправді це ілюзія, оскільки другим найнеприємнішим варіантом людей примусово підштовхують до вибору, вигідного пропагандистам.

Приклад: Паспортизація на тимчасово окупованих територіях, коли громадянам України дають два варіанти на вибір, — або отримати паспорт росії та стати громадянином рф, або проти тебе будуть проводитися репресії та утиски.

Новомова

Пропаганда "перейменовує" певні терміни чи слова на інші, даючи їм потрібного відтінку, як позитивного, так і нейтрального чи негативного.

Приклад: Солдатів ЗСУ пропаганда називає негативним терміном "бойовики", Президента Зеленського називають "маріонеткою" та "жебраком", негативне слово "війна" пропагандисти замінили на більш нейтральне "СВО", а негативні "економічна криза" чи "санкції проти росії" пропагандисти часто замінюють наративом "росія встає з колін". Також намагаючися приховати факти атаки ЗСУ по військових об'єктах в Криму, вибухи на півострові називають "хлопками". А економічний застій російські дослідники називають "негативним зростанням".

Прості відповіді

Замість аналітичного дослідження причин комплексного явища пропагандисти дають максимально просту і лаконічну відповідь, яка ігнорує весь контекст явища, окрім того, на якому якраз і хочуть наголосити пропагандисти.

Приклад: Після анексії Криму і початку війни на Донбасі, країни світу ввели проти росії санкції. Пропаганда назвала це "росія виборює свій шлях", "росію нікому не поставити на коліна" тощо. Після початку повномасштабного вторгнення пропаганда почала поширювати наратив "Захід контролює Україну та змушує її воювати з братським народом".

Посилання на «авторитети»

Пропагандисти використовують сторонню думку нібито незалежного експерта, аби підтвердити свої слова. Іноді ім'я експерта можуть назвати. Це може бути журналіст, військовий, науковець, як з росії, так і з інших країн. Іноді він залишається інкогніто, тоді пропагандисти пишуть про анонімні джерела, про незалежного експерта, що не воліє розкривати свою особу тощо. Зазвичай такого невідомого експерта просто не існує, а пропагандисти вкладають йому в уста пропагандистські тези, які самі ж і придумали.

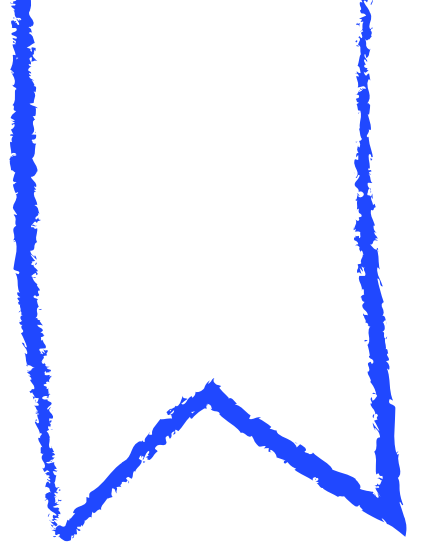
Приклад: Відомий американський журналіст Сеймур Херш заявив, що більша частина населення світу нібито підтримує російське вторгнення. Відомий американський журналіст Такер Карлсон заявив, що Каховську ГЕС підірвала українсь.

Маніпуляція правдою

Пропагандисти використовують правду для просування своєї брехні, подаючи правдиву інформацію у спотвореному контексті.

Приклад: Після підриву Каховської ГЕС путін заявив, що дамба була зруйнована через удар українського HIMARS. Це є посиланням до повідомлень пропагандистів, що Україна обстріляла ГЕС із системи HIMARS. І це повідомлення є частково правдивим, адже Україна атакувала міст біля ГЕС, аби перерізати логістичні ланцюжки постачання російської армії. І ці удари не завдали шкоди самій ГЕС. Проте підірвала електростанцію саме російська армія. Людина читає новину, що Україна обстріляла міст біля ГЕС, що є правдою, проте вже наступного разу вірить, що саму дамбу зруйнували також українці.

ТИПОВІ РОСІЙСЬКІ НАРАТИВИ

●●●● **Дії України та Заходу змусили Росію розпочати війну**

Перед широкомасштабним вторгненням Росія придумала одразу декілька виправдань цієї війни. До прикладу, пропагандисти обґрунтовують вторгнення тим, що НАТО «обмануло» Росію, адже буцімто підійшло прямо до її кордонів. Тоді як для цивільного населення російське вторгнення подають як «порятунок».

РФ прагне зробити із себе «жертву», яку нібито заставили напасти. Проросійські пропагандисти свідомо перекладають вину за свої злочини на Захід, Україну, її вище керівництво та армію. Тим самим кремль прагне викликати в українців недовіру та зневагу до українських та західних лідерів.

●●●● **Нацизм в Україні**

Аби довести, що Україні існує проблема нацизму та неонацизму, проросійські ресурси посилялися на маніпулятивні доповіді про фіксацію рухів із нацистською ідеологією в Україні. Крім того, для підтвердження існування нацизму поширювали фейки про нацистську символіку в українських військових чи представників військово-політичного керівництва України.

Використання наративу щодо проявів нацизму в Україні допомагає Росії приховати власні воєнні злочини, наприклад, удари по об'єктах цивільної інфраструктури.

Росія неодноразово стверджувала, що в таких будівлях насправді знаходилися «бази нацистів». Використовуючи наратив про нацизм в Україні, російські пропагандисти також намагаються дискредитувати допомогу Заходу Україні: нібито фінансуючи постачання зброї українським «воєнним формуванням» Європа не бореться з нацизмом, а спонсорує його.

●●● **Захід контролює Україну і використовує її у своїх цілях**

Одна із пропагандистських хвиль Росії — звинувачення Заходу у війні та підтримці України. Відтак РФ звинувачує захід у «розпалюванні війни» та встановленні повного контролю над Україною. Зокрема на український інформаційний простір проросійські автори фейків просувають думку, нібито Україна є «маріонетковою державою», якою керують західні країни.

Наратив про контроль Заходу РФ поширює і для того, щоб вкотре виправдати своє вторгнення. Наприклад, заяви про те, що Росія «не винна» у війні, адже її начебто спровокував Захід, США та НАТО. У такий спосіб пропаганда не лише дискредитує західних або українських лідерів, а хоче викликати опір серед українців. Варто лише згадати фейки, нібито Україна окупована НАТО, а без допомоги США вона «не протримається і доби».

●●● **Наратив щодо озброєння, яке надають Україні країни Заходу**

Росія поширює фейки про те, що українці використовують західну зброю не за призначенням або що зброя не здатна переломити хід війни.

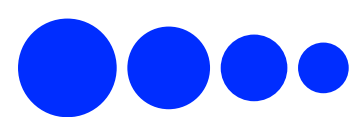
Мета цього наративу — сформувати враження про Україну як ненадійного партнера, який не може забезпечити використання наданої допомоги за призначенням. А тому начебто не варто виділяти зброю чи іншу допомогу Україні.

Ці меседжі також використовували для того, аби дискредитувати українську владу (як корумповану та нездатну дотримуватися зобов'язань) та військових (вказувалося, ніби оголошення про продаж зброї публікують якраз військовослужбовці). Також стверджують, що постачання зброї в Україні лише затягне війну, але не допоможе Україні перемогти.

Союзники хочуть поділити Україну

Росія поширює неправдиву інформацію, ніби союзники України планують поділити Україну. У такий спосіб прокремлівські медіа прагнуть викликати в українців ворожнечу та недовіру до міжнародних партнерів. Особливо часто європейські ЗМІ поширюють фейк, ніби західні регіони України прагне окупувати Польща, а підтримка та допомога, яку надають поляки, — це лише прикриття для втілення «хитрого плану». Подібні теорії існують і щодо інших країн ЄС. Такі повідомлення мають на меті викликати підозри, створити атмосферу страху і непевності в українському суспільстві. Створення штучної ворожнечі вигідне Росії. Оскільки зменшення довіри між партнерами зменшує допомогу Україні та підштовхує до думки, ніби від «розділення України» може врятувати лише Росія.

Чорна трансплантологія в Україні

Прихильники Росії наголошують на тому, що під час повномасштабного вторгнення в Україну процвітає чорна трансплантологія.

Основну увагу вони зосереджують на незаконній торгівлі органами саме у східних регіонах України: чорна трансплантологія нібито триває там декілька років, приблизно з 2014–2015 років.

Метою поширення такого наративу є підрив довіри до української влади та створення негативних емоцій серед аудиторії, зокрема страх за свої життя та безпеку. Таким чином проросійські медіа намагаються залякати жителів тимчасово окупованих територій для того, аби показати, що життя з Росією є безпечним. Для підсилення наративу про чорну трансплантологію автори фейків поєднували його з іншим наративом про біолабораторії в Україні.

●●● **Наратив щодо реформ в Україні**

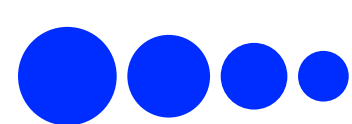
У рамках цього наративу поширюють дезінформацію про перебіг реформ в Україні. Наприклад, про неможливість отримати якісні медичні послуги, зростання захворюваності через «невдачу» медреформи, продаж «народної землі» після земельної реформи, дискримінацію за мовним чи національним принципами. Подібні фейки створюють образ «країни, жити у якій нелегко». Він, своєю чергою, підсилює наративи про виправданість російської агресії та бажання самих українців приєднатись до Росії. Нібито Росія прийде і все «виправить».

●●● **Наратив щодо іноземних найманців**

Проросійські ЗМІ в Європі називають бійців Інтернаціонального легіону ЗСУ «найманцями», аби дискредитувати їхню присутність в Україні. Так, найманцями є ті, кого завербували для роботи за високу грошову винагороду.

Однак бійців ніхто не вербував, легіон є офіційною військовою частиною Збройних Сил та складається винятково із військових-добровольців.

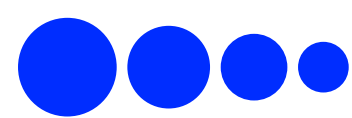
Проросійська пропаганда також маніпулює числом військових-іноземців для того, щоб створити видимість боротьби Росії з НАТО або «колективним Заходом» чи принизити українських військових.

Наратив щодо гуманітарної допомоги Україні

Проросійські медіа поширюють наратив, ніби гуманітарну допомогу в Україні перепродають або розкрадають, аби знизити рівень довіри до влади, наголосити на корумпованості місцевих посадовців та відсутності контролю за наданням іноземної допомоги. Просування цього меседжа у країнах ЄС може мати негативні наслідки для подальшої підтримки та надання допомоги Україні.

Також у рамках цього наративу поширюють фейки, ніби російськомовне населення недоотримує гуманітарну допомогу. Своєю чергою ці повідомлення використовують для утвердження іншого проросійського наративу, ніби в Україні дискримінують російськомовне населення.

Наратив щодо українських біженців

Проросійські медіа поширюють наратив про українських біженців із кількох причин. По-перше, щоб послабити підтримку міжнародної спільноти та налаштувати європейців проти українців. Для цього прокремлівські медіа створюють образ українських біженців як небезпечних, агресивно налаштованих людей, що сповідують ідеологію

нацизму, поширюють корупцію та не бажають працювати. Та підводять до думки, що біженці будуть економічним тягарем для країн ЄС, тому приймати біженців у своїй країні це погана ідея. По-друге, такими атаками пропаганда намагається залякати самих біженців, розповідаючи різні нісенітниці про примусову трансплантацію органів, ненависть з боку місцевих мешканців та зміну статі у дітей. Ці фейки використовуються, щоб закликати українців, вимушених рятуватись від війни, їхати до «безпечної» Росії.

Гуманітарна криза в Україні

У перші місяці широкомасштабного вторгнення Росія активно поширювала фейки про надривання гуманітарної кризи в Україні.

У цій дезінформаційній кампанії взяли участь і європейські медіа: у створенні гуманітарної кризи вони звинувачували вище керівництво України та Заходу. Також вони стверджували, що лише «прихід Росії» зможе «все виправити».

Зокрема автори фейків робили акцент на тому, що представники української держави не піклуються про власних громадян — мовляв, у більшій частині України катастрофічна гуманітарна ситуація. Особливо на деокупованих територіях, де після повернення України «стало ще гірше».

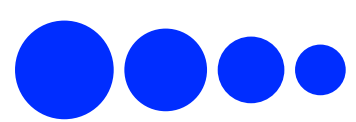

Наратив про зерно та продовольство

Коли 24 лютого Росія розпочала повномасштабне вторгнення в Україну, вона заблокувала чорноморські порти, через що світові ціни на продовольство зросли, а бідні країни більше не могли дозволити собі закупати потрібну кількість зерна.

Росія ж та її прибічники в Європі традиційно звинувачують у своїх діях Україну: мовляв, Україна сама заблокувала порти та перешкоджала експорту зернових.

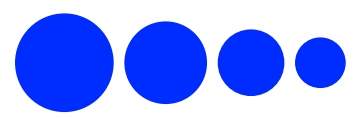
22 липня 2022 року Україна та Росія за посередництва Туреччини та ООН уклали окремі угоди щодо відновлення експорту зерна та іншої сільськогосподарської продукції з трьох портів Чорного моря. Із того часу проросійські фейки частіше стосувалися того, що ніби Україна порушує умови зернової угоди.

Наратив щодо історичних подій

Повідомлення зі спотвореним представленням історичних подій у проросійських медіа виокремлені у великий наратив, до якого входять фейки про події 100-річної давнини та відносно недавні епізоди, як-от псевдореферендуми в Криму, Донецькій та Луганській областях, Революція Гідності. Ці меседжі поширюють для легітимізації загарбницьких дій Росії та виправдання окупації території сусідньої держави.

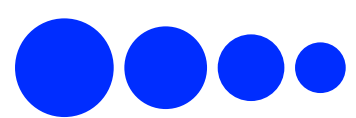
Також дискредитація національних героїв, до прикладу Степана Бандери, поширення про нього неправдивої інформації, має на меті розколоти українське суспільство, змусити зневажати та цуратися свого минулого. Усі повідомлення у рамках наративу спрямовані на те, аби утвердити думку, яку проросійські медіа поширюють впродовж багатьох років: Україну створила Росія, а окремого народу «українців» не існує.

Військово-біологічні лабораторії в Україні та нарколабораторії

Не менш поширеним серед наративів є дезінформація про військові біолабораторії та нарколабораторії в Україні. Насамперед Росія усіляко намагається довести, що в Україні існують лабораторії, в яких виробляють або біологічну зброю, або бойові наркотики. Проросійські медіа намагаються відвернути увагу міжнародних партнерів від воєнних злочинів РФ та перекласти відповідальність за вироблення зброї масового ураження на Україну.

До того, фейки про біолабораторії використовують як один зі способів психологічно вплинути на людей та залякати їх. Пропагандисти очікують, що після таких повідомлень люди втратять довіру до влади, будуть боятися вживати продукти чи питну воду в регіоні, де нібито виробляли біологічну зброю.

Підтримка України більше шкодить Заходу, ніж Росії

Росія неодноразово стверджувала, що підтримка України з боку Заходу, зокрема, впровадження санкцій, надання економічної допомоги, більше шкодить Заходу, аніж Росії. Кількість таких фейків зростала щоразу, як тільки ЄС чи США оголошували нові пакети санкцій або пакети фінансової підтримки. Дезінформатори стверджують, що Євросоюзу «чхати на власних громадян», адже санкції проти Росії насправді змушують громадян ЄС економити на базових потребах. Пропагандисти також намагаються сформувати уявлення того, що європейці незадоволені допомогою Україні.

Наслідком такої допомоги нібито є те, що у країнах ЄС прослідковується енергетична криза, ріст інфляції та загальне невдоволення населення владою. Отже, поширюючи фейки про шкоду від підтримки України, Росія намагається показати, що Захід та Україна самі відповідальні за кризу.

●●●● **Дискредитація української армії**

Проросійська пропаганда намагається довести аудиторії, що українська армія є осередком воєнних злочинців. Зокрема проросійські медіа публікують повідомлення, що ЗСУ обстрілюють мирне населення на тимчасово окупованих територіях та в Росії, тож з Україною не можна домовлятися. Росія згадує і про те, що українська армія начебто є непрофесійною, деморалізованою та не хоче воювати. Більш того, регулярно поширюються вкиди про зневажливе ставлення українського командування до своїх солдатів.

Поширюючи цей наратив, проросійські ЗМІ виправдовують воєнні злочини РФ, обґрунтовують необхідність продовження війни та підривають довіру громадян України до армії.

●●●● **Дискредитація чи висміювання представників української влади**

Поширення дискредитаційних повідомлень, насмішки з українських посадовців — це глобальна кампанія, яку Росія та її прибічники в Європі запустили для демонізації України. Поширення цих меседжів має показати аудиторії, що влада в Україні належить некомпетентним людям, які не можуть самотійно впоратися з виконанням своїх обов'язків, тому Росія повинна «допомогти» із цим.

Також подібні повідомлення мають на меті підірвати довіру до політичної верхівки серед українців та сформувати нестабільні суспільно-політичні настрої.

●●●● ***Росія допомагає Україні***

Після окупації частини територій Росія усіляко намагається переконати місцеве населення та світову громадськість у тому, що «прийшла із добрими намірами». Як правило, у хід йдуть фіктивні сюжети із залученням акторів, аби створити потрібну пропагандистам картинку. Проросійські медіа стверджують, що Росія відбудовує українські міста, забувши уточнити, що вона перед цим же їх і зруйнувала. Також кажуть, що Росія вивозить українських дітей на свою територію, бо там «безпечніше», однак не уточнюють, що саме Росія відповідальна за цю небезпеку.

●●●● ***Українці хочуть приєднатися до Росії***

Для виправдання агресії та проведення незаконних референдумів на тимчасово окупованих територіях прокремлівські ЗМІ просувають наратив, що українці добровільно хочуть приєднатися до Росії. Крім того, для підтвердження «легітимності» анексії територій України Росія посилається на так званих «іноземних спостерігачів». Останні, своєю чергою, заявляють про проведення псевдореферендумів відповідно до «міжнародних правил».

Бажання українців приєднатися до Росії пояснюють тим, що Україна нібито залякує мешканців анексованих територій, намагається всіляко «зірвати волевиявлення народу» або

влаштувати «теракти». Наратив про прагнення українців приєднатися до Росії підкріплюють фейками про історичну єдність Росії та України.

●●●● **Україна погрожує ядерною катастрофою**

Метою дезінформації щодо ядерної катастрофи в Україні є дискредитація української влади в її неспроможності дотримуватися безпеки на ядерних об'єктах. У такий спосіб Росія намагається показати Україну як ненадійну та небезпечну.

Фейки про зберігання Україною зброї на АЕС, обстріли ядерних об'єктів чи наміри України створити ядерну зброю, мають підтвердити, що саме Україна створює небезпеку та шантажує весь світ ядерною катастрофою, а не Росія. Тоді як РФ ніби захищає світ від ядерної загрози, «гарантуючи» безпеку на окупованій Запорізькій АЕС.

●●●● **Росія воює проти Заходу в Україні**

Російські війська продовжують зазнавати невдач на полі бою проти України. Для того, щоб якось це виправдати, Росія вдалася до фейків, що нібито вони воюють не з Україною, а з «колективним Заходом».

За логікою Росії, Україна не має потужностей воювати з РФ, а це означає, що вони воюють проти Німеччини, Британії, США або ж цілого НАТО як у варіанті проксі-війни, так і в прямому протистоянні. Нібито Україна є лише майданчиком для випробування зброї та проведення бойових дій.

●●●● **Перемога України неможлива**

РФ поширює дезінформацію про те, що перемога України у війні неможлива. У такий спосіб вона намагається впливати на жителів України та країн союзників.

Фейки про неможливість повернути окуповані території та неминучу перемогу Росії мають змусити зневіритися українців та погодитися на перемовини на не вигідних Україні умовах. Фейки про те, що Україна втрачає більше військових, ніж Росія, та що західна підтримка не наблизить кінець війни, повинні лише підтвердити прогноз, в якому Росія перемагає.

У випадку країн-партнерів подібна дезінформація має спонукати до припинення підтримки України: начебто немає сенсу підтримувати Україну, якщо вона «точно» програє.

●●●● **Україна – терористична держава**

Російська пропаганда звинувачує Україну в здійсненні терактів як на українських, так і російських територіях або ж називає її спонсором тероризму. Крім того, пропагандисти заявляли, що ЗСУ вдаються до терористичних тактик – використовують цивільне населення як «живий щит» та тримають його у заручниках. Таким чином росіяни хочуть демонізувати образ України на міжнародній арені.

Крім того, дезінформатори активно захищали «право» Росії завдати ударів по українських цивільних об'єктах у відповідь на «теракти». Наприклад, ракетні обстріли енергетичної інфраструктури після вибуху на Кримському мосту.

Також цей наратив Росія використовує як привід для відмови від мирних переговорів: мовляв, із «терористичною» державою неможливо вести перемовини.

●●●● **Росія не вчиняє воєнних злочинів в Україні**

Даний наратив має на меті виправдати російські злочини. У такий спосіб РФ перекладає відповідальність у воєнних злочинах на Україну та виставляє себе «жертвою українських провокацій».

Вбивства цивільних в Бучі, масові поховання в Ізюмі, атака на драмтеатр у Маріуполі, знищений ТЦ в Кременчуці та інші воєнні злочини, за словами російської пропаганди, інсценувала українська влада. Мета – демонізувати РФ, змусити вводити нові санкції проти Росії та збільшити постачання західної зброї.

Також російська пропаганда постійно заперечує відповідальність агресора за жахливе ставлення до військовополонених, обстріл цивільних об'єктів на українській території.

●●●● **Україна і Захід відмовляються починати мирні переговори**

Росія продовжує звинувачувати Україну та Захід в ескалації конфлікту. РФ поширює фейки, що це українська сторона не хоче йти на перемовини, тоді як Росія готова до перемовин. Це має показати миролюбність російської федерації та виправдати продовження бойових дій: Україна не хоче йти на перемовини, а значить не залишається іншого виходу, як продовжувати війну.

Також даний наратив перетинається з наративами «Захід контролює Україну і використовує для своїх цілей» та «Росія воює проти Заходу в Україні». Наприклад, Росія поширює фейки, що саме західні країни відмовляються від перемовин та змушують Україну ігнорувати переговорний процес. Таким чином, РФ заперечує суб'єктність України.

●●●● **Українська армія скоює воєнні злочини**

Щоб приховати свій терор та вбивства цивільного населення, РФ заявляє, нібито це українська армія нищить мирне населення. Здебільшого Росія звинувачує Україну у тому, що робить сама. Пропагандисти продовжують звинувачувати українських військових в обстрілах мирного населення та руйнуванні інфраструктури. Тож періодично у мережі можна зустріти фейки про причетність України до порушень міжнародного гуманітарного права.

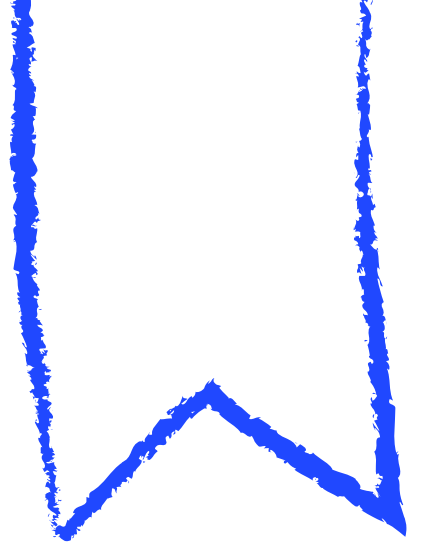
Кремль усіляко намагається переконати українців, нібито вони самі винні у «жертвах». Також РФ прагне викликати недовіру до ЗСУ та посіяти панічні настрої серед цивільного населення, заявляючи, що ЗСУ вдаються до провокацій із застосування заборонених хімічних речовин.

●●●● **Україна – не демократія**

У рамках цього наративу проросійська пропаганда називає Україну недемократичною, авторитарною або навіть тоталітарною країною. Тим самим автори фейків намагаються дискредитувати українську державу, припинити її підтримку як від країн-партнерів, так і самих українців.

Наратив складається з фейків про порушення свободи слова в Україні, закриття опозиційних медіа та партій, заборону російської мови. Також поширюються інформаційні вкиди про те, що українська влада репресує всіх незгодних із її політикою. Такі дії не відповідають демократії, а це, на думку пропагандистів, означає, що Україну не можна підтримувати у війні з Росією.

КАТЕГОРИЗАЦІЯ НЕПРАВДИВИХ ПОВІДОМЛЕНЬ

Існує кілька систем категоризації неправдивих повідомлень. Розглянемо дві, що зустрічаються найчастіше.

1

- **Дезінформація** — свідоме поширення неправдивої інформації;
- **Місінформація** — неправдива інформація, яка виникла внаслідок несвідомих помилок користувачів;
- **Малінформація** — правдива інформація, яку використовують для того, щоб завдати шкоди людині, організації або державі.

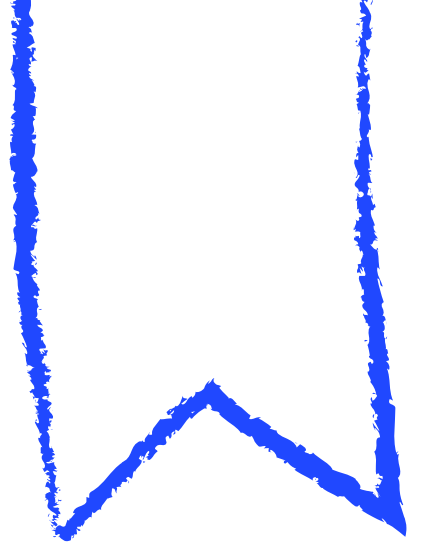
Приклади таких тез: «В окупованому Херсоні почали відкривати аптеки», «Окупаційна адміністрація відновила водопостачання в Маріуполі». Так, на тимчасово окупованих територіях України росія відкриває аптеку та частково відновлює інфраструктуру. Але у цих повідомленнях відсутній важливий акцент: росія зруйнувала аптеки, які працювали раніше; росія знищила системи комунікацій; якби росія не розпочала війну проти України, то б цих руйнувань не було.

Більше прикладів до кожної із категорій можна знайти на сайті Detox від пропаганди.

2

- **НЕПРАВДА:** Інформація повністю неправдива, є дані, які підтверджують протилежні тези, ніж зазначені у джерелі. Спростувати цю інформацію можна «дзеркальним (або ж чітко протилежним) фактом». Приклади: [тут](#) і [тут](#).
- **ФЕЙК:** Інформація вигадана, неправдива. «Дзеркального» факту для спростування немає, але є інші дані, які підтверджують, що це хибна інформація. Приклади: [тут](#) і [тут](#).
- **МАНІПУЛЯЦІЯ:** Інформація або дані правдиві, але подані у спотвореному контексті або не повністю. Неправильне трактування даних використовують, щоб проілюструвати хибну ідею або схилити користувачів до неправильних висновків. Приклади: [тут](#) і [тут](#).
- **БЕЗПІДСТАВНО:** Інформація не ґрунтується на будь-яких правдивих фактах, дослідженнях чи відкритих даних. Однак немає достатньо даних, щоб впевнено сказати, що це неправда. Приклади: [тут](#) і [тут](#).
- **БЕЗДОКАЗОВО:** Інформація на основі власних висновків чи логічних хиб, а не наукових доказів. Приклади: [тут](#).
- **ШАХРАЙСТВО/СПАМ:** Інформація про шахрайські схеми, які використовують, щоб ввести користувачів в оману та отримати доступ до персональних даних. Приклади: [тут](#).
- **САТИРА:** Інформацію вигадали з розважальною метою, однак не всі користувачі можуть легко ідентифікувати, що це сатира, а не правда. Приклади: [тут](#).

- **ВІДЕОФЕЙК:** Відео відредаговане, щоб створити хибне враження. Приклади: [тут](#).
- **ФОТОФЕЙК:** Фото відредаговане, щоб створити хибне враження. Приклади: [тут](#).
- **КОНСПІРОЛОГІЯ:** Теорії змови. Приклади: [тут](#).

ІПСО (інформаційно-психологічна операція) — заздалегідь спрямований та підготовлений акт інформаційного впливу на таргетовану аудиторію, націлений на досягнення певних стратегічних цілей, зазвичай проходить у короткий проміжок часу. ІПСО є військовою операцією.

Не кожен фейк чи маніпуляція — це ІПСО!

Використовуйте його лише тоді, коли факт психологічної операції офіційно підтверджений.

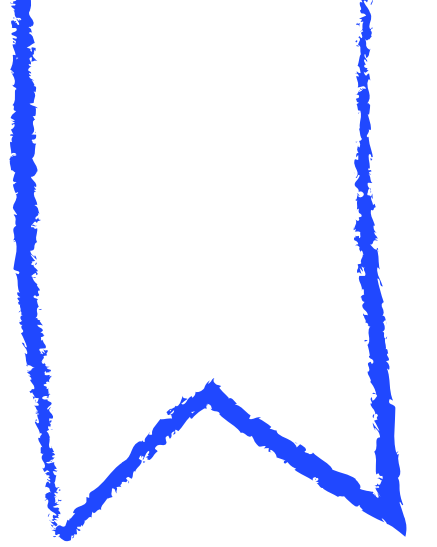
ІПСО не завжди є неправдою, але під прикриттям правдивих тез може поширюватись неправдива інформація.

Приклад

Один із найпоказовіших прикладів ІПСО — інформація про мітки на дорогах і будівлях на початку повномасштабного вторгнення. У месенджерах та соцмережах поширювали заклики виявляти їх зафарбовувати, бо ці мітки нібито допомагають росії наводити ракети через супутники. Згодом з'ясувалося, що ці позначення використовують при геодезичній зйомці й жодного стосунку до військових дій вони не мають. Інформацію про мітки поширювали, щоб тиснути на психологічний стан людей, посіяти паніку й страх.

Більше прикладів ІПСО від АрміяInform та Центру протидії дезінформації РНБО

СЕНДВІЧ ПРАВДИ

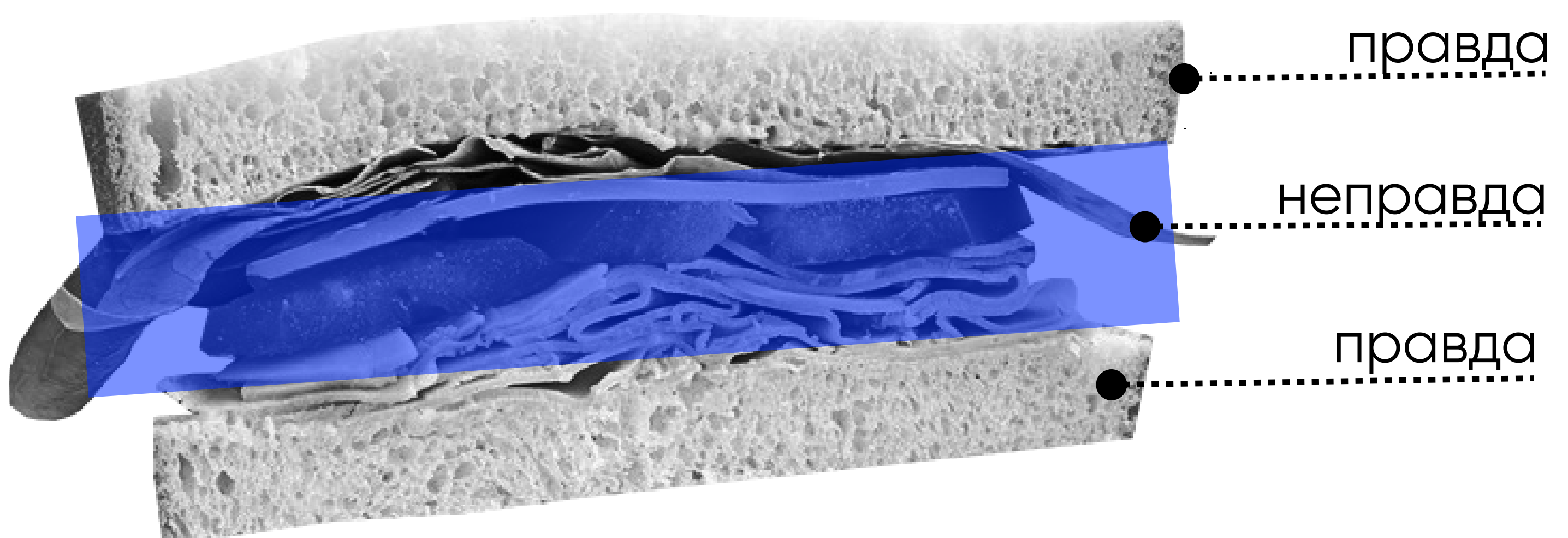

! Правда повинна повторюватись частіше, ніж брехня.

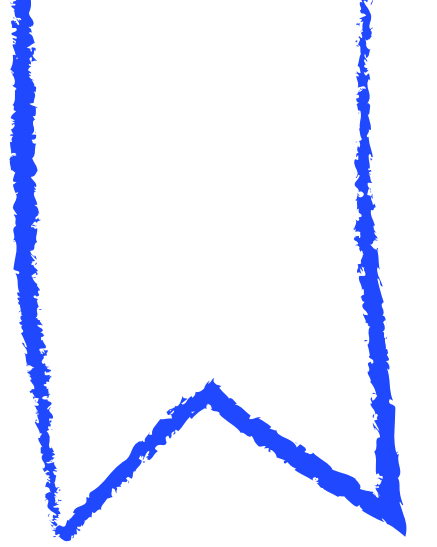
Сендвіч правди — це спосіб подачі інформації, коли більший акцент у матеріалі роблять на правді.

Наприклад:

1. спочатку даємо короткий правдивий факт;
2. коротко описуємо дезінформацію;
3. детально пояснюємо правду.

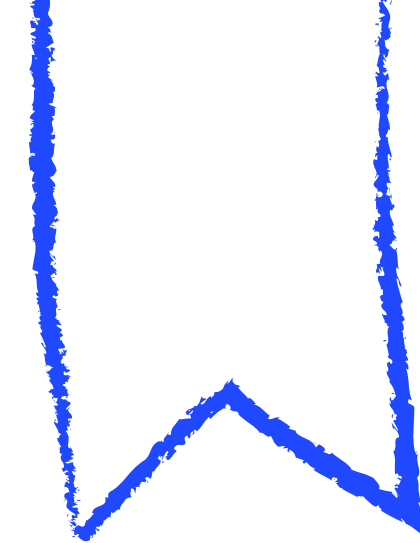

ПОРАДИ ДО ВИКЛАДУ МАТЕРІАЛУ

1. Писати чітко та лаконічно, уникати суб'єктивних оцінок будь-яких осіб чи подій. Матеріал повинен бути неупередженим та посилатись на факти.
2. До кожного факту додавати підтвердження – посилання, скриншот, опис коментаря
3. У описі фейку використовувати якомога більше «нібито», «начебто», «мовляв»
4. Усі фейкові тези описувати на початку, у сендвічі. Акцентувати увагу на правді
5. Не деталізувати, який канал поширює (якщо це не першоджерело)
6. Додавати фото та відео фейків, щоб користувачі легше впізнали матеріал
7. Один матеріал – один вердикт. Або до кожної тези окремий вердикт
8. Посилатись на свої попередні матеріали та додавати довідки

ПОШУК ТА ПЕРЕВІРКА ПЕРШОДЖЕРЕЛА

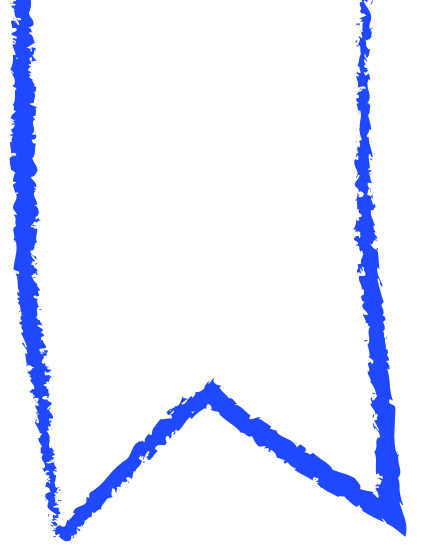
Необхідно шукати оригінальні:

- НОВИНИ
- дослідження
- пости в соцмережах/месенджерах
- зображення
- відео

Під час перевірки першоджерел шукаємо відповіді на такі питання:

- хто автор
- де опублікована інформація вперше
- чи є посилання для підтвердження тез
- наскільки збалансованим, логічним, аргументованим є повідомлення

ДЖЕРЕЛА: ПОСИЛАННЯ НА ЗМІ

Для чого посилаємось на першоджерела?

- точність: на 100% коректно переказати оригінал
- актуальність: першоджерело могли оновити, а вторинні джерела могли своєчасно не оновити свій переказ

Посилаємось на ЗМІ, якщо:

- ЗМІ є першоджерелом
- першоджерело видалили, а переказ оригінальної новини залишився у ЗМІ
- у ЗМІ є унікальні коментарі/свідчення/розслідування, необхідні для фактчеку (деякі ЗМІ теж мають фактчекерські проєкти)

Для перевірки іноземних медіа є ресурси Media Bias/Fact Check та Interactive Media Bias Chart. Вони показують рівень упередженості та фактологічності ЗМІ.

Ось приклади перевірки французького видання AFR на обох ресурсах:

AFP (Agence France Presse) – Bias and Credibility

Factual Reporting
Very High
HIGH
Mostly Factual
Mixed
Low
Very Low

LEAST BIASED

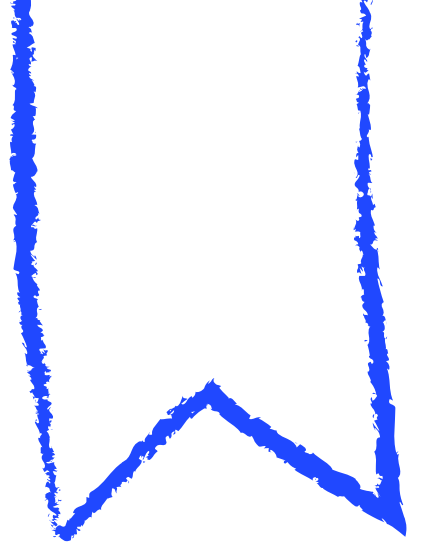
Алгоритм: вибір іноземних ЗМІ як джерела

- Перевірка ЗМІ у Media Bias/інших рейтингах
- (якщо неможливо перевірити в рейтингу): перевірка історії медіа, власників, команди тощо
- Чи поширювало ЗМІ раніше фейки/маніпуляції?
- Чи поширювало ЗМІ достовірну інформацію про Україну?
- Оцінка автора публікації
- Оцінка конкретної статті: збалансованість думок, логічність, аргументованість, посилання на джерела
- наявність у статті унікальних коментарів, необхідних для фактчеку
-
- Аналізуємо всі пункти вище та вирішуємо, чи варто посилатися на це ЗМІ.

Поради: рейтинг українських національних та регіональних ЗМІ

- **Білий список медіа** від Інституту масової інформації (ІМІ) + українські відділення іноземних медіа типу BBC, Радіо Свобода, DW
- **Мапа рекомендованих медіа** від «Детектор медіа» та ІМІ
- **Мапа перевірених джерел** від проєкту «Фільтр»

ДЖЕРЕЛА: ЯК ПЕРЕВІРИТИ НАДІЙНІСТЬ ЕКСПЕРТА?

Досвід роботи

Спробуйте дізнатись, скільки років експерт вже працює у своїй галузі, займається дослідженнями чи веде блог. Чи відповідає досвід роботи тій галузі, у якій він вважає себе фахівцем?

Освіта

Вища освіта не детермінує життєвий шлях людини. Однак, якщо експерт вивчав галузь, в якій наразі працює, ще зі студентських років, це однозначно додає йому "бал" при оцінюванні.

Організація

Перевірте, у якій організації працює експерт. Хто її фінансує? Чи може джерело фінансування впливати на упередженість експертних коментарів? Також радимо звертати увагу на партійну приналежність експерта.

Наукові дослідження

Якщо експерт називає себе вченим, слід перевірити наявність наукових досліджень в Інтернет, рецензії на них та критику.

Теми для обговорення

Ми віримо у необхідність всебічного розвитку людини, однак справжній експерт зможе надати кваліфіковану оцінку лише з обмеженого кола питань. Якщо експерт з однаковою впевненістю обговорює будь-які теми — слід замислитись.

Фактчекінг експерта

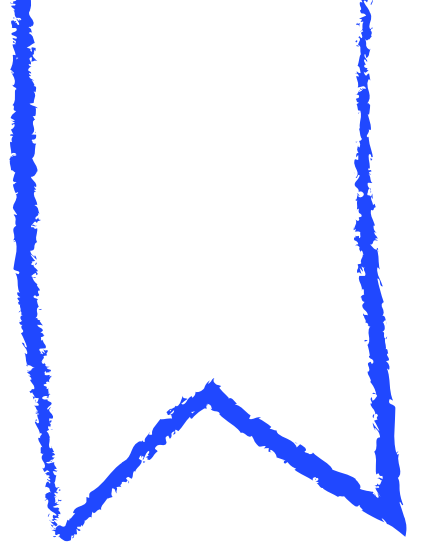
Якщо є можливість, перевірте значення термінів, які вживає експерт, точність названих цифр. Наскільки часто експерт помиляється? Чи намагається він приховати частину інформації для доведення власної тези?

Категоричність та емоційність висловлювань

Запам'ятайте: експерти намагаються висловлювати виважену думку, позбавлену емоцій. А от псевдоексперти апелюють до емоцій, а не фактів. Якщо обговорюване явище відносно нове, справжні експерти часто пропонують декілька пояснень та сценаріїв. Псевдоексперти пропонують "єдине можливе розв'язання проблеми".

ЯК ПЕРЕВІРЯТИ ФОТО ТА ВІДЕО?

Зворотний пошук

Головний інструмент для перевірки фото й відео — зворотний пошук зображень у різних системах: TinEye, Google Lens, Bing. Також можна користуватись Yandex, особливо якщо треба знайти інформацію в російськомовному сегменті.

Часто завдяки такому пошуку вдається знайти першоджерело або принаймні підказки, де продовжити перевірку. Також у браузері можна встановити плагін Fake News Debunker by Invid із кількома функціями: зворотний пошук зображень, аналіз метаданих, аналіз змін, зроблених на фото.

- **AI or Not**
- **Hive Moderation**

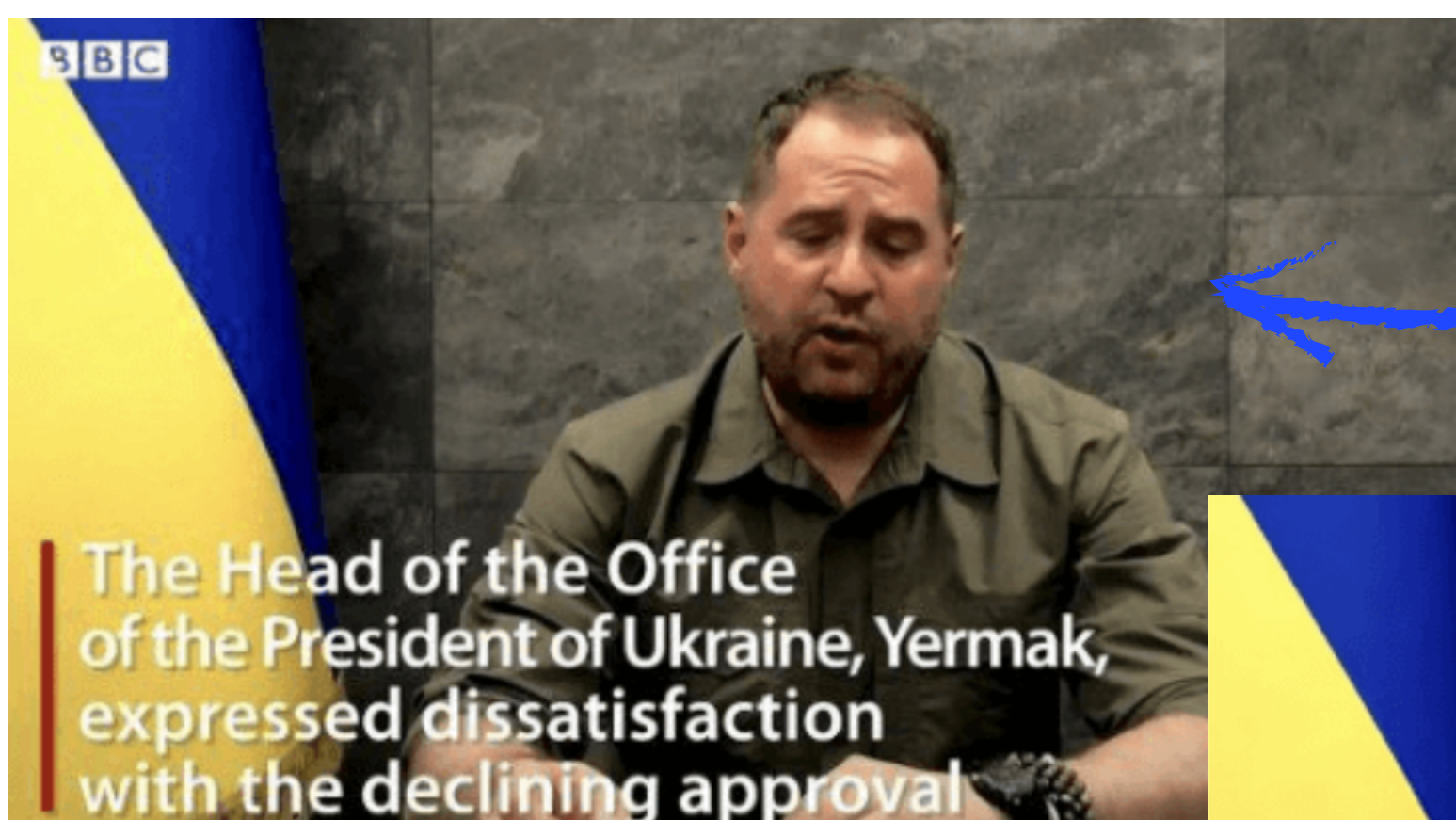
Якщо нічого з переліченого не знайшло оригінал, доведеться шукати за ключовими словами. Також звертаємо увагу на будь-які деталі, які вкажуть на геолокацію: номери авто, дорожні знаки, особливості місцевості. Якщо знаємо район чи населений пункт, де, ймовірно, робили зйомку, шукаємо схоже місце в онлайн-картах.

Приклад перевірки

У мережі поширили відео, яке нібито опублікувала новинна служба BBC News. **Однак ні BBC News, ні Bellingcat не публікували цю інформацію. Ролик змонтували з кадрів, які є в загальному доступі, а в тексті відео є помилки.**

На сайті BBC News чи у соцмережах медіа немає даного матеріалу. Також подібну інформацію не публікували Bellingcat.

За допомогою зворотного пошуку у Google Images та Yandex по фото ми встановили, що ролик скомпонований з фото та відео, які є у вільному доступі. Зокрема, кадри із керівником Офісу Президента Андрієм Єрмаком взяли з його онлайн-виступу на Аспенському безпековому форумі у липні 2023 року.

скриншот із відео,
яке поширили

кадр з онлайн-виступу Андрія
Єрмака на Аспенському
безпековому форумі

Уривок відео із засновником Bellingcat Еліотом Гігінсом вирізали із його інтерв'ю для видання Deutsche Welle, опублікованого в листопаді 2022 року.

Кадри з військовими, які виголосили «Героям слава», «запозичили» із кліпу української співачки Люсі Кави, а арміїці, які сидять за ноутбуками, сфотографовані у 2018 році під час навчань НАТО та країн-партнерів.

скриншот із відео, яке поширили

інтерв'ю засновника Bellingcat Еліота Гігінса виданню Deutsche Welle

Кадри з військовими, які вигукують «Героям слава», «запозичили» із кліпу української співачки Люсі Кави, а армійці, які сидять за ноутбуками, сфотографовані у 2018 році під час навчань НАТО та країн-партнерів.

скриншот із відео,
яке поширили

кадр із кліпу співачки
Люсі Кави

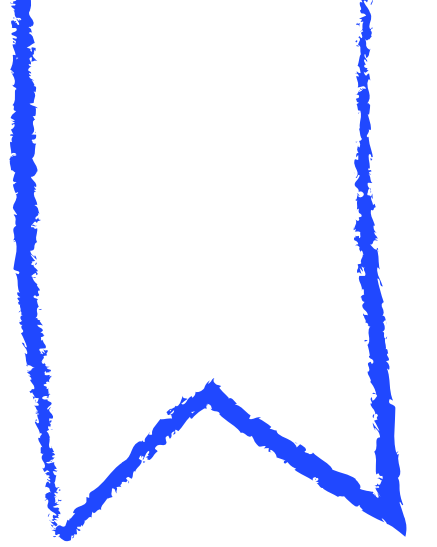

скриншот із відео,
яке поширили

фото українських військових під
час навчань НАТО та країн-
партнерів у 2018 році

ЯК ВИЯВИТИ ПІДРОБЛЕНИЙ ДОКУМЕНТ?

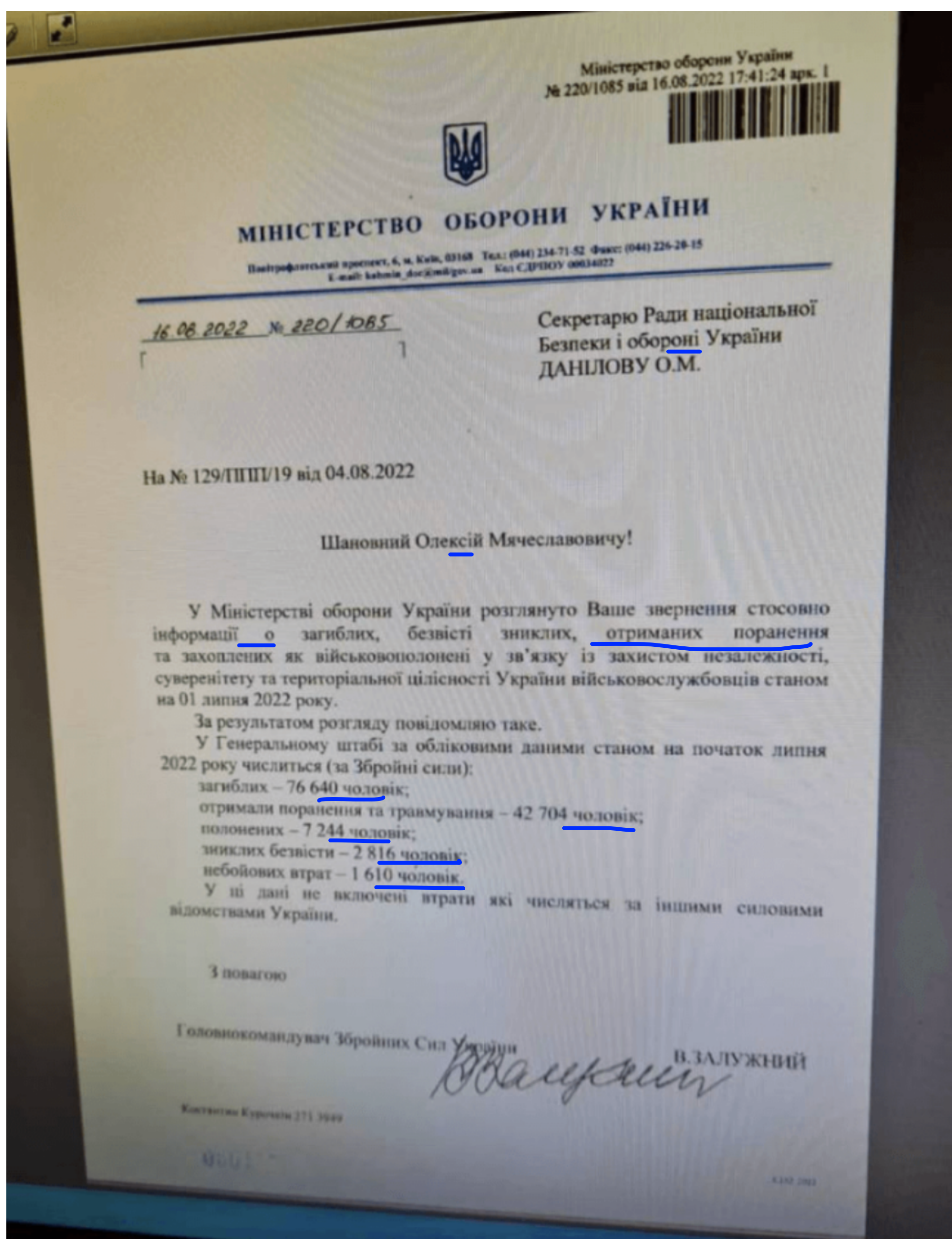
Перш за все, варто звертати увагу на загальну картинку. Чи немає в документі разючих відмінностей у кольорах, стилях, формулюваннях. Це можуть бути перші ознаки, що документ відредагували. Проте, якщо, на перший погляд все виглядає цілком нормально, переходимо до аналізу деталей.

- Перевіряти потрібно написання імені і всі елементи поруч.
- В офіційних документах (наприклад, паспортах, свідоцтвах) на фоні зазвичай є візерунки, які під час редагування дуже важко повторити. Саме тому окремі елементи можуть вказати на підробку.
- Бланки, на яких написані документи (наприклад, чи справді той орган підпорядковується міністерству, на бланку якого написаний наказ; або чи правильно оформлений документ — для цього можна порівняти документ з іншими такого ж типу);
- Дати видачі документів (наприклад, чи паспорт не видали в неділю, чи у святковий вихідний);
- Актуальність даних. Перевіряємо офіційні назви (чи не змінились вони під час декомунізації), посади осіб, зазначених у документі (відповідальна особа могла змінитись або її посаду перейменували/змінити);
- Одруківки (рідко в офіційних документах є одруківки, пропущені розділові знаки та помилки; зазвичай це ознака підробки);

Приклад підробленого документа

Приклад 1

У мережі поширюють документ, підписаний колишнім Головнокомандувачем ЗСУ Валерієм Залужним, про понад 76 тисяч загиблих, понад 42 тисячі поранених та майже 3 тисячі зниклих безвісти українських військових від початку повномасштабного російського вторгнення. Документ, найімовірніше, підробили, він містить численні помилки.

У документі, опублікованому російськими ЗМІ, багато помилок. Наприклад:

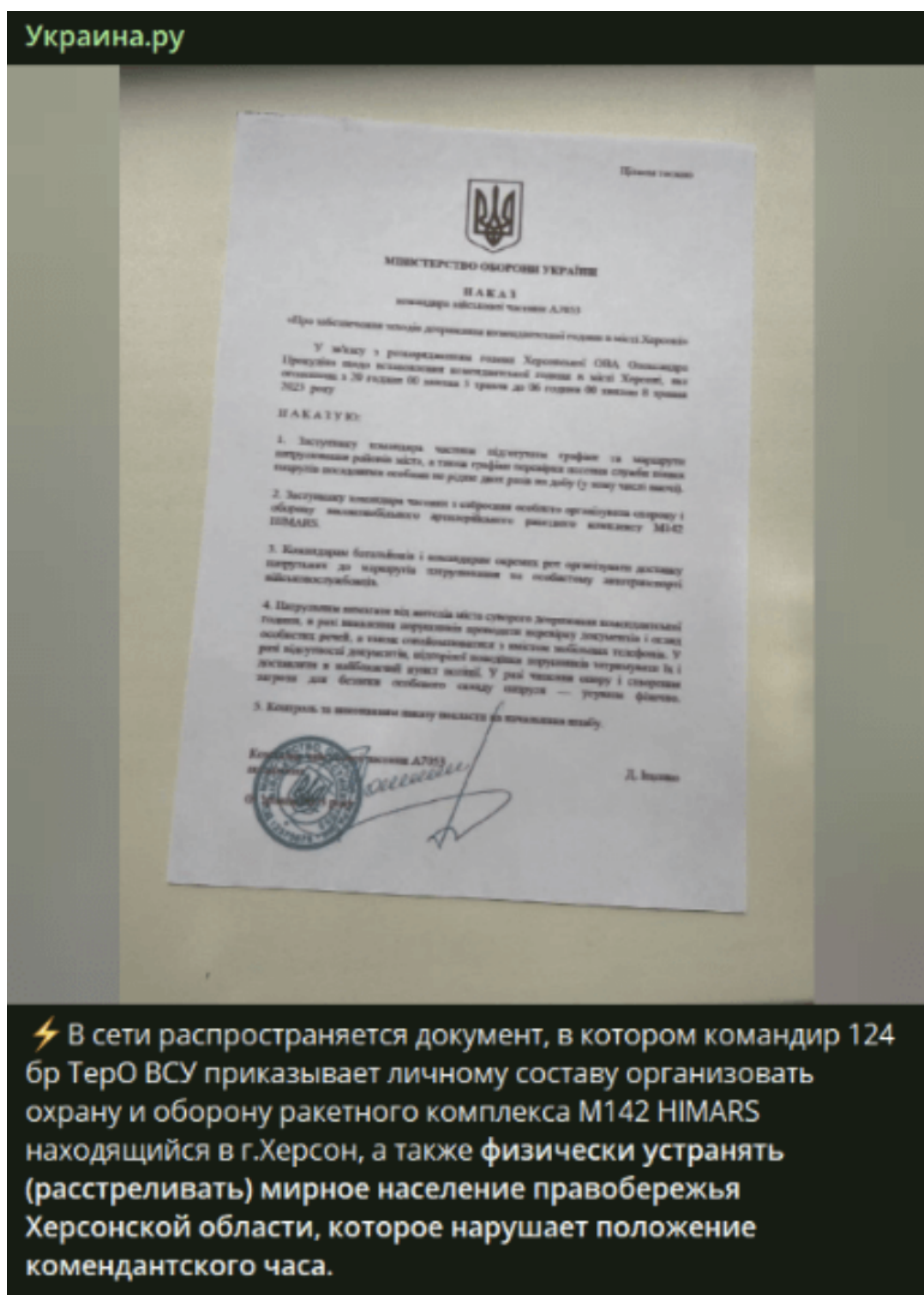
- «Секретарю Ради національної Безпеки і обороні України» замість «Секретарю Ради національної безпеки й оборони України»;
- «Шановний Олексій Мячеславовичу» замість «Шановний Олексію Мячеславовичу»;
- «інформації о загиблих» замість «інформації про загиблих»;
- «о отриманих поранення» замість «про поранених»;
- «76 640 чоловік» замість «76 640 осіб».

Крім того, документ написаний на бланку Міністерства оборони України, тоді як підписаний Головнокомандувачем Збройних сил України.

Приклад підробленого документа

Приклад 2

Російські телеграм-канали та медіа поширюють фото нібито наказу командира військової частини А7053. У ньому командування дає наказ організувати охорону американської реактивної артилерійської системи M142 HIMARS та дає дозвіл на розстріл порушників комендантської години. Наказ несправжній. У документі припустилися помилок, а організації з вказаним кодом ЄДРПОУ на печатці не існує. Також військова частина спростувала інформацію, що їхнє командування надавало цей наказ.

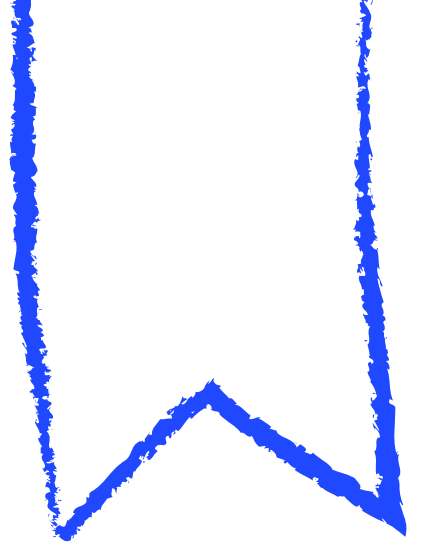
Військова частина А7053 – це 124 окрема бригада територіальної оборони. Її зона відповідальності – Херсонська область.

У тексті наказу є помилки. Наприклад, використаний русизм («у тому числі» замість «зокрема» або «і навіть») або замість правильного варіанту «відділ поліції» вказали «пункт поліції».

На печатці, якою нібито затвердили наказ, можна розгледіти код ЄДРПОУ (Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України). У нашому випадку це 12375678. За даними Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців, організації з таким кодом не існує.

На офіційній сторінці 124 бригади ТрО спростували наказ про розстріл порушників комендантської години та назвали документ фейковим.

НАУКОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ ЯК ДЖЕРЕЛА

МЕДИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Часто антивакцинатори та конспірологи маніпулюють медичними дослідженнями або посилаються на псевдовидання. Кожне дослідження слід оцінювати за такими критеріями:

- Де опубліковане дослідження? (якість видання)
- Хто автор? (компетенції експерта)
- Коли опублікували дослідження? (актуальність даних)
- Чи рецензоване дослідження?
- Як дослідження співвідноситься з іншими роботами на цю тему?

Що таке нерецензоване дослідження?

Якщо медичне дослідження не пройшло рецензування, у його методології, основній частині, висновках можуть бути помилки або відверті фальсифікації. Результати цих досліджень не можуть використовуватись, тому будь-які заяви, наприклад, про нібито нові методи лікування з нерецензованих досліджень підпадають під категорію фейків або безпідставних тверджень.

Нерецензовані роботи викладають на таких сайтах:

- <https://www.biorxiv.org/>
- <https://www.medrxiv.org/>
- <https://arxiv.org/>
- <https://chemrxiv.org/>

СОЦІОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Критерії оцінки соціологічних досліджень

Основними методами проведення досліджень є кількісний та якісний. Різниця полягає в тому, що кількісні дослідження в результаті дають певне число як висновок і дозволяють транслювати цей показник на широку сукупність. Тоді як якісні досліджують більш суб'єктивні поняття, і зібрана інформація часто не є числовою. На що звертати увагу при оцінці соціологічних досліджень:

Для кількісних досліджень:

- репрезентативна вибірка (від 500 осіб і більше, обов'язково з різних груп: вік, дохід, регіон проживання і т.д.)
- невисока похибка (3–5%)

Для якісних досліджень:

- тривалість спілкування з респондентами
- компетенція респондентів щодо теми, яка досліджується

Де перевірити надійність українських соціологічних компаній:

- Акредитація Соціологічної асоціації України
- База псевдосоціологів та прихованих піарників «Продавці рейтингів» від редакції «Тексти»

На що варто звертати увагу при перевірці сайту соціологічної компанії:

- Адреса сайту. Фейкороби можуть використовувати незахищений протокол HTTP або ж доменне ім'я написане з помилками.

Приклад:

Оригінальний сайт: **<https://isnasu.org.ua/>**

Фейковий сайт: **<https://iisnasu.org.ua/>**

- Інформація на сайті: загальна наповненість, юридична адреса, контактні дані, соцмережі, пошта, реєстрація та авторські права.
- Активність на сайті. Для оцінки активності в минулому можна скористатися сайтами для архівування сторінок: Internet Archive, Archive Today та ін., або ж перевірити динаміку трафіку, наприклад, через SimilarWeb.

ЕКОНОМІЧНІ ДАНІ

Джерела даних про Україну:

- Державна служба статистики України. Це основний ресурс, де розміщуються статистичні дані щодо української економіки.
- Національний Банк України надає статистику детальну статистику щодо діяльності банків, фінансового та зовнішнього секторів економіки. Також як і на Держстаті, на сайті Нацбанку можна знайти основні макроекономічні показники: індекс цін, індекс виробництва, кількість зайнятих/безробітних і т.д.
- Міністерство фінансів щомісяця оновлює інформацію щодо державного та гарантованого боргу України та іншу інформацію.
- Open budget – офіційний державний вебпортал від Міністерства фінансів, на якому регулярно оновлюються дані зокрема щодо виконання бюджету України та місцевих бюджетів.
- Пенсійний фонд викладає звіти про свою роботу.
- Бюджет країни є у відповідних додатках до однойменного закону.
- Міжнародний валютний фонд публікує статистику щодо динаміки співпраці з кожною країною, зокрема й Україною: рік вступу, кількість домовленостей, поточний фінансовий стан та прогнози.

На сайті Світового Банку, окрім комплексної економічної статистики за країнами, можна знайти історію співпраці з організацією.

Поширені економічні маніпуляції

1. Порівняння показників за різні роки без врахування інфляції

Купівельна спроможність валюти не є сталою і може суттєво відрізнятися в залежності року. Купівельна спроможність зменшується через інфляцію. Якщо ціни ростуть, ми не можемо купити на одиницю валюти стільки ж, скільки купували рік тому. Тому, порівнюючи доходи/витрати за роками, треба коригувати на інфляцію.

Індекс споживчих цін (показник інфляції) можна знайти на сайті Державної служби статистики України.

Розглянемо коригування на прикладі мінімальної зарплати: на 1 січня 2013 року мінімальна зарплата була 1147 грн, а 1 січня 2020 року – 4723 грн. Якщо нам треба порівняти зарплату 2020 і 2013 року, треба скоригувати зарплату 2020 року на інфляцію за 2013–2019 рр. Тоді ми зведемо дохід до одного моменту часу – на 1 січня 2013 року.

Беремо індекс споживчих цін (до грудня попереднього року) за ці роки:

2013 – 100,5%
2014 – 124,9%
2015 – 143,3%
2016 – 112,4%
2017 – 113,7%
2018 – 109,8%
2019 – 104,1%
2020 – 100,2%

Переводимо відсотки у десяткові дроби. Далі рахуємо так:

$$4723 / (1,005 * 1,249 * 1,433 * 1,124 * 1,137 * 1,098 * 1,041) = 4723 / 2,393 = 1973 \text{ грн.}$$

Інфляцію треба множити, тому що зростання цін за рік t надбудовується над зростанням цін у рік $(t-1)$.

$$((1973/1147)-1)*100 = +72\%.$$

Отже, реальне зростання мінімальної зарплати у 2020 порівняно з 2013

2. Порівняння цін у різних країнах у доларах

Для порівняння рівня життя часто порівнюють номінальні ціни в різних країнах у доларах США. Утім, це маніпуляція.

Через різницю цін гроші мають різну купівельну спроможність у різних країнах, тому для більш коректного порівняння цін та доходів потрібно враховувати паритет купівельної спроможності (ПКС). ПКС дозволяє порівняти доходи та видатки тих, хто живе в одній країні, з іншими за допомогою переведення національних валют у міжнародні долари, що мають однакову купівельну спроможність.

Обмінний курс, який враховує ПКС, можна знайти на сайті МВФ.

Найвідоміший приклад використання ПКС – індекс «Біг-Мака», який порівнює національні валюти за тим, скільки потрібно коштів для придбання одного бургера «Біг-Мак». Так, у січні 2024 один «Біг-Мак» в США коштував \$5,66, а в Україні – ₪110. Якщо ж ми скористаємось офіційним обмінним курсом, то вийде що на ₪110 не можна купити американський «Біг-Мак». Тоді як американці зможуть на \$5,66 купити майже два «Біг-Маки» в Україні. Видання The Economist припускає, що обмінний курс долара щодо гривні із врахуванням ПКС, становить 19,33 (тоді як офіційний курс у січні 2024 – 37,8). Тож порівняння номінальних цін і доходів не дає повного розуміння про купівельну спроможність валюти.

3. Маніпуляції щодо вартості комунальних послуг

У мережі можна почути, що комунальні послуги мають бути безплатними або щонайменше надаватися за мінімальною ціною. При цьому користувачі посилаються на Конституцію України: мовляв, за статтею 13 природні ресурси належать народу, а тому, наприклад, постачання газу та електроенергії має бути безплатним.

Насправді всі українці не мають фізичної можливості самостійно добувати газ. Відтак вони обирають людей до органів влади і делегують їм повноваження ухвалювати різні рішення. Органи влади надають дозволи видобувати газ, а газовидобувні компанії сплачують ренту за видобуток газу – тобто, вони теж наповнюють державний бюджет. Рента є своєрідною «платою» і для народу, адже і з неї, у тому числі з державного бюджету, потім оплачуються суспільні блага.

Щодо електроенергії, вона не є корисною копалиною, яка лежить в надрах, і може підпадати під ст.13 Конституції. Її треба виробляти, і займаються цим як державні, так і приватні компанії. Це коштує грошей, адже, по-перше, компаніям треба закуповувати те, з чого власне виробляють електроенергію, наприклад, ядерне паливо чи вугілля. По-друге, продавати результат виробництва за собівартістю не можна. Адже тоді компанія не матиме грошей, аби підтримувати стабільну роботу та покращувати якість своїх послуг.

4. Дискредитація економічних реформ

Будь-якими реформами, здійсненими після 2014 року, маніпулюють: мовляв, вони шкодять економіці України та роблять її залежною від західних держав або корпорацій. До прикладу, у фейках земельну реформу зображували як таку, що відбере в українців всю землю та передасть її під контроль західних агрохолдингів. Насправді реформи спрямовані на зміцнення та лібералізацію економіки. Заяви про «зовнішнє управління» економікою є фейковими або щонайменше безпідставними.

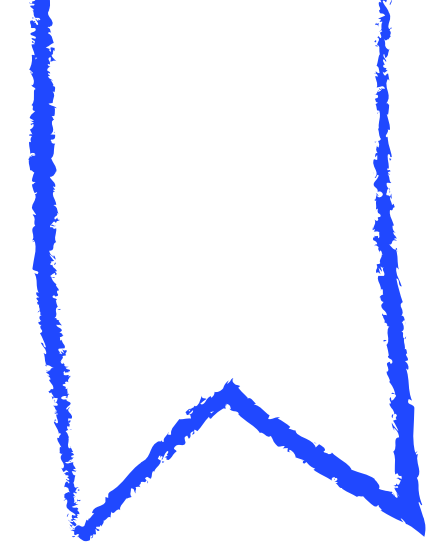
5. Дискредитація допомоги Україні від міжнародних партнерів

Україна отримує допомогу від міжнародних організацій або окремих держав для підтримки економіки під час війни. Пропагандисти стверджують, що ці пакети допомоги заженуть Україну в боргову кризу, через що вона стане повністю підконтрольною Заходу.

По-перше, не вся допомога видається у формі кредитів. Лише за 2023 рік міжнародні партнери виділили Україні \$42,5 млрд, з них \$11,6 млрд надали на безповоротних умовах. Решта суми (\$30,9 млрд) – це довгострокове пільгове кредитування. По-друге, через значний дефіцит бюджету, зокрема спричинений російською агресією, Україна потребує зовнішнього фінансування. Ці гроші спрямовують на цивільну сферу: виплату пенсій, заробітних плат бюджетних, соціальний захист населення, гуманітарну підтримку тощо.

Вебархіви

Оригінальні сторінки можуть видалити або відредагувати. Щоб зберегти оригінальне джерело або знайти його попередню версію, можна скористатися сайтами для архівування сторінок, наприклад: [Internet Archive](#), [Archive Today](#).

Архівувати вміст веб-сторінки

додати

Archive.today is a time capsule for web pages!

It takes a 'snapshot' of a webpage that will always be online even if the original page disappears.

It saves a text and a graphical copy of the page for better accuracy

and provides a short and reliable link to an unalterable record of any web page

including those from Web 2.0 sites:

- <https://archive.ph/2020.04.21/rt.live/>
- <https://archive.ph/2014.06.26/google.com/maps/...>

This can be useful if you want to take a 'snapshot' of a page which could change soon: price list, job offer, real estate listing, drunk blog post, ...

Saved pages will have no active elements and no scripts, so they keep you safe as they cannot have any popups or malware!

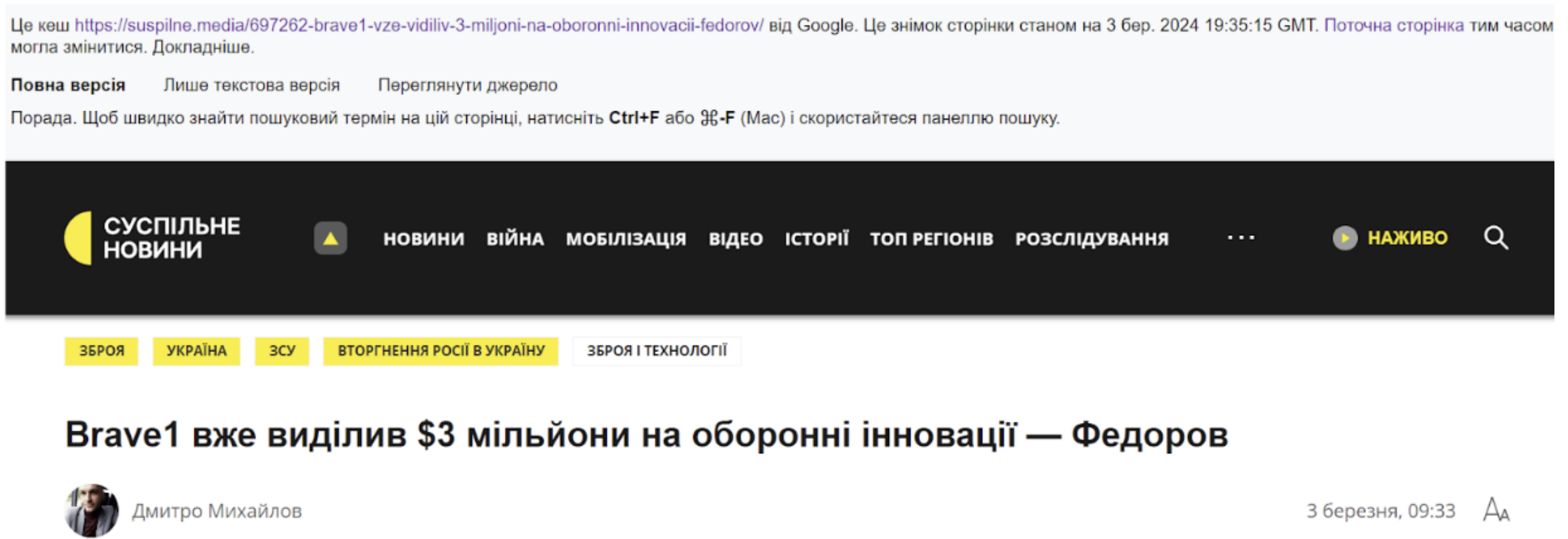
Пошук в архіві

пошук

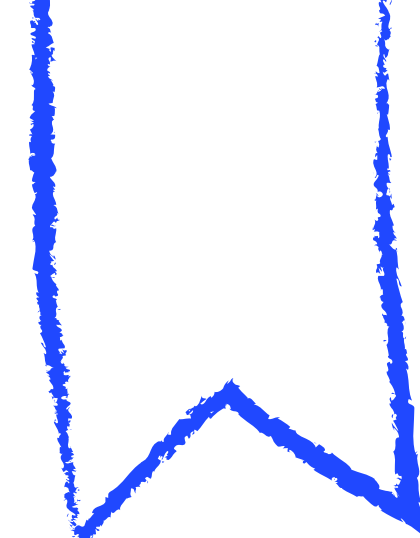
Кеш сторінок

Google робить резервні копії вебсторінки на випадок, якщо вона стане недоступною. Якщо додати перед URL-адресою фразу «cache:», можна відкрити кешовану вебсторінку – тобто версію сторінки, збережену станом на певний час у минулому.

Приклад: `cache:https://example.com/your/page.html`

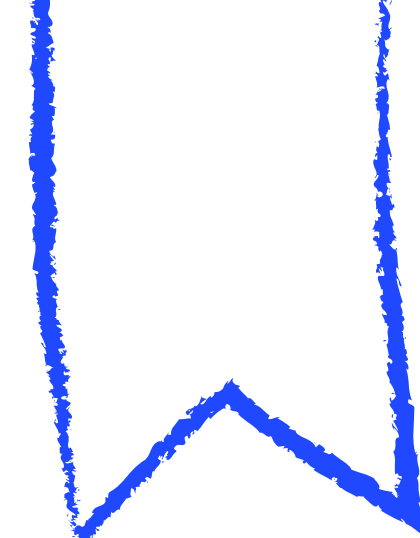

ПОРАДИ: ЯКІСНІ ДЖЕРЕЛА ПРО ВІЙНУ

- DeepState
- InformNapalm
- Monitoring
- КіберБорошно
- Mortis Æterna
- Molfar
- Bellingcat
- Tatarigami_UA
- GeoConfirmed
- MilitaryLand
- Necro Mancer
- Експерти «Повернись живим»
(Тарас Чмут, Микола Бєлєсков,
Антон Муравейник та ін.)
- Мілітарний
- Defence Blog
- Ukrainian Military Pages
- Майкл Кофман
- Роб Лі

РОБОТА З ДЕРЖАВНИМИ ДЖЕРЕЛАМИ

- ризик стати упередженим (або здаватися упередженим в очах аудиторії)
- відсутність/нестача недержавних джерел щодо перебігу війни
- держава не коментує чутливі питання (як-от втрати)

Приклад фактчеку про політиків:

Не ок:

- взяти коментар у держорганів та завершити перевірку

Ок:

- знайти першоджерело фейку
- знайти помилки у підробці
- коментар держоргану — лише додаткове, а не основне підтвердження

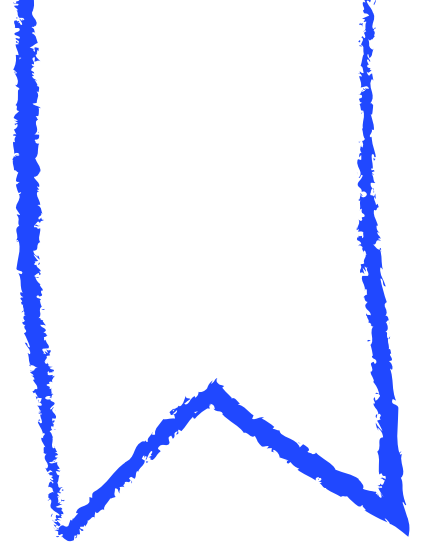
Jessica Devlin · Breaking News · November 29, 2023 · 2 min read

Unprecedented US Operation to Shelter
Zelensky Raises Eyebrows

Алгоритм роботи:

- наскільки коментар від держави є унікальним, важливим, чи можливо без нього зробити фактчек?
- чи є конфлікт інтересів?
- якими недержавними джерелами можна збалансувати коментар від держави?
- якщо можливо зробити фактчек без значної залежності від державних джерел, краще так і зробити
- якщо треба залучати державні джерела, варто їх доповнювати незалежними джерелами/ власним аналізом

ПОРАДИ: ДЖЕРЕЛА ПРО ВІЙСЬКОВІ ВТРАТИ

Втрати обох сторін (техніка):

- Oryx
- Naalsio: співвідношення втрат на окремих напрямках (Запорізький, Херсонський, Авдіївський)
- Andrew Perpetua

Російські втрати:

- Підрахунки BBC та Медіазони
- Горюшко Team
- KIU ★ Russian Officers killed in Ukraine
- InformNapalm (нерегулярно оновлюють дані)
- Covert Cabal (запаси танків на складах зберігання)

Українські втрати:

- Книга пам'яті (стаття координатора проєкту)
- Платформа пам'яті Меморіал

ПЕРЕВІРКА ФОТО, ЗГЕНЕРОВАНИХ ШІ

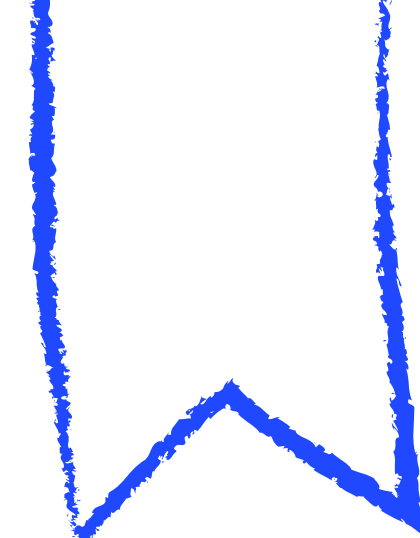

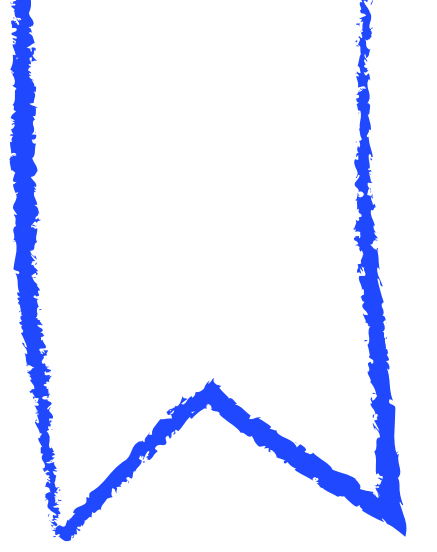
Фото:

- розмиті обличчя
- глянцева шкіра
- зайві або відсутні кінцівки
- викривлені символи, як-от неправильні смуги на прапорі
- неприродний фон
- неприродні пози людей на світлині

Приклад фото, згенерованого ШІ:

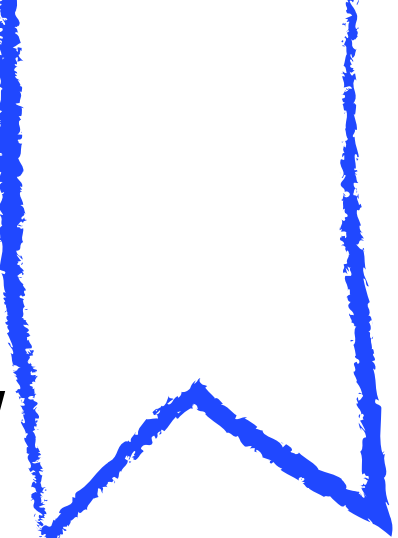
ЯК СПРОСТОВУВАТИ ФОТОФЕЙКИ, ДЕ ТРЕБА ЗНАЙТИ ГЕОЛОКАЦІЮ

Алгоритм

- аналіз джерела, в якому опублікували фейк
- зворотний пошук фото
- аналіз деталей, які підкажуть місце зйомки: номери авто, дорожні знаки, назви закладів тощо
- пошук схожих місць у Google Maps/інших мапах
- логіка: чи справді зображення (напр. антиукраїнський плакат) могли розмістити в цій локації?
- Приклади фактчеків

OSINT-ІНСТРУМЕНТИ ДЛЯ ПЕРЕВІРКИ АУДІО, ВІДЕО, ФОТО, ГЕОЛОКАЦІЇ

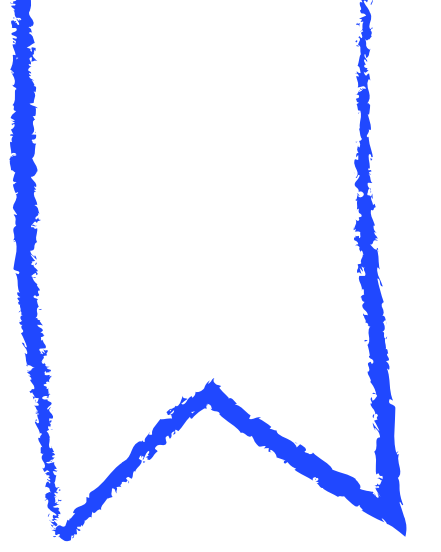
Bellingcat — міжнародна команда OSINT-розслідувачів, яка зокрема розслідує російські воєнні злочини в Україні. Її перелік OSINT-інструментів містить сервіси для перевірки фото, відео, геолокації, соцмереж, вебсайтів, даних про компанії або фізичних осіб, рекомендації щодо безпеки даних для медійників.

- [перелік Bellingcat](#)

Molfar — українська OSINT-команда, що готує розслідування про російських воєнних злочинців, політиків, українських колаборантів тощо. Її набір інструментів теж містить корисні посилання, як перевірити фото, відео, геолокацію, особистість людини та інформацію про вебсайти.

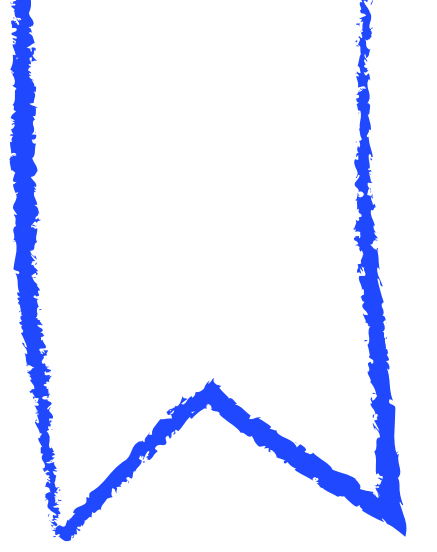
- [перелік Molfar](#)

ОЗНАКИ ЗГЕНЕРОВАНОГО АУДІО ТА ВІДЕО

- міміка спікера, особливо рух губ, не повністю збігається зі сказаним
- контент опублікований не на перевіреному новинному ресурсі чи офіційній сторінці спікера, а в анонімному каналі
- відео/аудіо має погану якість
- відсутні сторонні звуки та шуми
- голос спікера відрізняється від голосу реальної людини
- заява спікера суперечить його попередній риториці

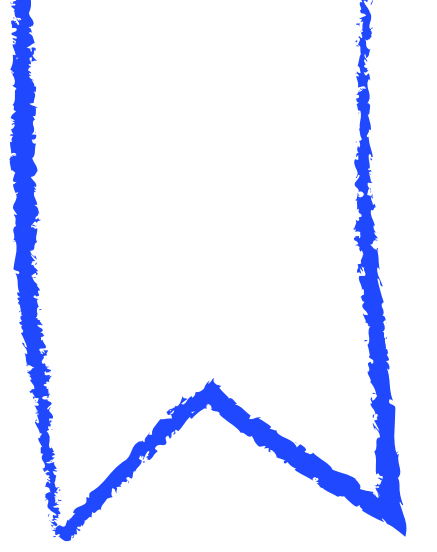
ПОРАДИ: ПЕРЕВІРКА АУДІО

Оригінальність аудіо можна перевірити в таких інструментах:

- *AI Speech Classifier* (дозволяє визначити, чи згенерували аудіо саме на сайті *ElevenLabs*)
- *AI or Not*
- *PlayHT*

АЛГОРИТМ: ЯК ПЕРЕВІРЯТИ ДІПФЕЙКИ

- аналіз джерела, в якому опублікували фейк
- з яким російським наративом збігається повідомлення?
- чи не суперечать заяви спікера його попередній риториці(аудіо, відео)?
- деталі, які видають підробку (міміка, низька якість, ознаки згенерованого фото)
- перевірка в інструментах

Google News Initiative

X

VOX CHECK